

Jedno smo nebo
dva lista s iste grane
dva kamička iz iste rijeke
čiste Bistrice

BILTEN STANAR

ISSN 2406-1530

 9 772406 153000

NOVINE INICIJATIVE ZA LOKALNU SAMOUPRAVU | BROJ 16&17 | JESEN 2022. | BESPLATAN PRIMERAK

S one strane konstruktivne dvosmislenosti

Da li je moguće misliti priznanje Kosova ako si Srbin?

Preklop slike „Kosovka devojka“ Uroša Predića, 1919. i slike hladnjače sa 80 leševa albanskih civila pronadene u Dunavu kod Kladova 6. aprila 1999. godine.

Zoran Gajić

Da bi to bilo moguće, potrebno je da priznanje Kosova bude mislivo, odnosno, da postoji politika priznanja. Mislivost podrazumeva mišljenje koje bi bilo mislivo, a ne nužno i saznatljivo. Pitanje je da li bi saznanje i moglo da zahvati biće mišljenja politike a da i samo ne postane mišljenje jedne politike. Bila bi to onda i jedna politika saznanja priznanja Kosova, što je moguće samo ako se neko odvazi da misli šta je mišljeno kao moguće kada je Kosovo proglašilo nezavisnost, pa makar i jednostrano.

No, ako u pitanju naglasimo onoga pred koga je postavljen, a ne samo koji se u iskazu da pročitati, onda je jasno da tu nema nikoga čije bi se mišljenje moglo misliti. Politika priznanja Kosova ne postoji u Srbiji i ona se čini apsolutno nemogućom. Niko je ne vodi, iako ima onih koji će reći da ima ljudi koji priznaju nezavisnost Kosova, a ponekad i da su to oni sami. Retki i ponekad u priznanju da priznaju Kosovo; drugim rečima, malobrojni i retko u prilici da ga priznaju. Ili je poštениje reći: u neprilici da ga priznaju.

Ako je politika veština mogućeg, možda je trenutak da se zapitamo i šta bi bilo nemoguće jedne politike? Da li je to ono što zahtevamo kada smo realni? Ludost mladosti ili staračkog žala za njom? Želja da sablaznimo javnost i skrenemo pažnju na sebe ili pitanje kojim želimo biti mrtvi kako bismo ga konačno mogli postaviti?

Šta sve možeš u Srbiji kada si mrtav, saznali smo nakon ubistva Zorana Đindića. Đindić je tako mogao biti onaj koji ni po koju cenu nije želeo da prizna Kosovo, pa je zbog toga i ubijen, kao što je iz svog političkog pragmatizma postao drugi Aleksandar Vučić. Naravno, u pitanju je fenomen karakterističan za rad nesvesnog, a njega ima gde god hoćeš ako si spremam da ga čuješ i vidiš. Sadašnjost i budućnost menjaju prošlost više no što ih ova determiniše, ma koliko se zdravom razumu to činilo nemogućim. To što smo Alexandra Vučića, s početka njegovog uspona na vlast, doživeli kao drugog Đindića, menja lik i delo Zorana Đindića na dnevno-političkoj bazi.

Sećamo se tih zavera i utisaka koje su one proizvodile, ali možda ne uviđamo o kakvim se zamešatljstvima radi danas, kada su se protiv čoveka i ljudi kojima kao pripadnik

političke vrste pripada, zaverili mnogi, uključujući i međunarodnu zajednicu koja je i predložila politiku „konstruktivne dvosmislenosti“ kako se javnost ne bi „otudila“ od procesa sporazumevanja na putu sveobuhvatne normalizacije.

Kosovo je srce Srbije, njena kolevka, i baš zato niko ne sme da dovede ovu Istinu u pitanje. Njome se čuva teritorijalni integritet vlasti koju imenujemo zemljom, iako na Kosovo ogromna većina građana Republike Srbije nikada nije kročila.

Reč Stanara

Grupa za konceptualnu politiku

Naše uzemljenje su lokalne politike na kojima kao udruženi građani radimo poslednjih deset godina. Na lokalne politike smo uvek gledali kao na političko pravo ljudi na neposredno učešće u političkim procesima. Međutim, u završnici ovog dugog perioda, vidimo da su one postale deo reprezentativnih politika i programa novih političkih pokreta i partija koje danas deluju i iz parlamenta. Lokalne građanske inicijative su postale ustupak vlasti i deo parlamentarnih i partijskih politika, a ne političkih procesa u kojima se ostvaruju prava i slobode građana da se autonomno udružuju, okupljaju, organizuju i nešto predlažu iz svoje, lokalne, perspektive. Borba za preživljavanje je nadvladala političko pravo čoveka da učestvuje u politici ne samo preko svojih izabranih predstavnika, već i nesposredno, što je svakom građaninu i građanki Srbije još uvek garantovano zakonima ove zemlje i dokaz političkog kapaciteta ljudi koji su stvarali norme očuvanja i naših političkih sloboda. Međutim, dobro znamo da se zakoni ne moraju poštovati, štaviše, toleriši se, pa i poštujе njihovo kršenje, ili je, pak, dovoljno, što je ovde slučaj, da se izborena prava ljudi samo ostave po strani, pa da i sami građani napuste duh zakona koji garantuju njihove slobode.

Međutim, od lokalnih politika vanparlamentarnog sistema ipak je nešto preostalo. Preostao je lokalni rakurs, odnosno lokalni pogled i na globalna pitanja u ime kojih nam se obično oduzima reč. Ta perspektiva je nastavak naše borbe za našu političku emancipaciju i mi se ujedno pita- mo šta će preostati, kakav ćemo demokratski život voditi dobrovoljnim odustajanjem od stečenih prava i sloboda, odnosno svedenjem rešavanja krunnih političkih pitanja samo i isključivo na politiku vlasti. U ratno vreme, a ono je već dugo takvo, lokalni rakurs o kojem je ovde reč predstavlja i naš pristup politici mira kojom danas iz građanske, civilne, perspektive posmatramo i pitanje priznanja neza- visnosti Kosova.

Ono što možemo da vidimo je da i ovim pitanjem danas dominira politika vlasti kroz uređenje tehničkih, administrativnih i upravnih pitanja koja čine tzv. proces normalizacije odnosa između Srbije i Kosova. Ma koliko ona bila značajna za svakodnevni život ljudi, među njima nije i pitanje koje bi i danas, a možda naročito danas, trebalo da je prvo na stolu. Prema našem mišljenju, prvo i najvažnije pitanje je pitanje političke slobode da se kaže da je Kosovo pošteno i pravedno priznati. To je pitanje koje moramo moći postaviti jer se tiče očuvanja političkih prava i sloboda nas koji danas živimo u Srbiji. A kao što možemo da vidimo i posvedočimo, to pitanje danas ne postavlja ni jedna parlamentarna partija niti pokret. Svima su puna usta reči o uslovima i dostojanstvu života Srbia na Kosovu, ali o emancipaciji i kapacitetu ljudi da samostalno donose odluke o tome kako će živeti ne čujemo ni reči.

Oliver Ivanović je upozoravao na to da Srbci moraju biti autonomni i slobodni najpre od Beograda, kako bi se izborili za svoj politički položaj na Kosovu, koje je autonomnom i slobodnom voljom i borbom proglašilo nezavisnost. Međutim, „proces normalizacije“ odnosa svodi politička prava i slobode ljudi na život izvan politike. Štaviše, ljudi ili ne uvidaju da se njima na taj način svesno manipuliše ili i sami pristaju na političku diskvalifikaciju. To su ustupci o kojima govorimo i oni se prave u nadi da će biti zbrinuti i zaštićeni ukoliko se odreknu svojih političkih prava.

Dominantni diskurs politike vlasti, domaće i međunarodne, vođen je principom da ništa ne mora biti kao što jeste, odnosno, vođen je tumačenjem političke situacije isključivo iz perspektive vlasti kao jedinog i prvog poznavaoča stanja stvari. Vlast se nudi kao jedino mesto politike, i to je globalno stanje stvari koliko i globalni efekat našeg lokalnog političkog života. No ono što je nama potrebno, to je jedna *anarheologija*, kako je Mišel Fuko imenovao postupak kojim se pristupa mišljenju vlasti. Parafraziramo: to je stav da najpre sebi kažemo da nijedna vlast nije neu-pitna i neminovna, i da zato nijedna ne zaslužuje da bude odmah i prihvaćena. Nema, kaže on, inherentnog legitimiteta vlasti i ni jedna ne počiva na pravu i nužnosti, već svaka vlast počiva isključivo na kontingenčiji i krvrosti nekakve priče. Pitamo se zato, gde smo mi kao ljudi koji takođe umeju pripovedati?

Ono što je naš, ali ne i samo naš problem, to je da upravljanje možda više nije ono što vlast čini. Pre će biti da je vlast snalaženje na mestu moći sa koje se vlada ljudima i da je vreme upravljanja za nama. Ovo što se danas događa, globalno ratno i pandemijsko stanje, ekokatastrofični je scenario u kojem vodeću reč imaju pripovedači kao što su Tramp i Putin. Ljudi koji ne mare ni za globalno, ni za lokalno, ljudi kojima je uprava dosadan i težak posao koji se nikada i nisu trudili da urade. Očekivanja da se sa „tramputice“ vratimo na utaban put otpadaju i valja nam, najverovatnije, krenuti kroz prašumu kompleksnosti svedući u kojem se roje i bujaju alternative koje pronalazimo iz nužnosti ali ih još uvek ne osvećujemo i kao politike. Taj put je uvek put po zemlji i zato lokalan.

Ako je diplomacija, kako je Bruno Latur pisao, „govoriti dobro nekome o nečemu do čega je tom nekom veoma stalno“, onda smo u problemu i sa njom, jer Srbima je, po dimplomatama,стало do toga da Kosovo nikada ne bude nezavisno, a kosovskim Albancima da se sa Srbima etnički razgraniče i teritorijalno. Kurtijeva opozicija na Kosovu u njemu vidi lošeg pregovarača jer insistira na pravnoj državi i pokrajinskim granicama Kosova bivše Jugoslavije, tako da ono do čega je njemu stalno nije predmet diplomatskog govora, ali bismo bar mi sa zemlje, kao ljudi iz lokalne, u tome mogli tražiti razloge Kurtijeve jednostranosti, nepoverenja i isključivosti.

Diskurs „konstruktivne dvostrane priznajnosti“ koji će po sve-mu sudeći preći u govor „aktivnog neprotivljenja“ ulasku Kosova u međunarodne institucije, nije politika na strani ljudi jer sa ljudima računa kao sa neprijateljskim okruženjem vlasti. Cilj „konstruktivne dvostrane priznajnosti“ je bio da se ljudi ne otuđe od procesa normalizacije. No svakome ko misli politički jasno je da je cilj takve politike da se ljudi otuđe od političkog prava i slobode da se sami uključe u politički proces pregovaranja o međusobnom priznanju Kosova i Srbije i slobodno iznesu svoje mišljenje, čak i kada misle da je nezavisnost Kosova potrebito priznati.

Utisak je da je pristup problemu odnosa Kosova i Srbije relaksiran u smislu da ni iz domaće niti iz međunarodne javnosti više ne dolazi zahtev za jasnim i nedvosmislenim međusobnim priznanjem nezavisnosti, kako je to ranije bilo formulisano. Rat u Ukrajini, koji i dalje traje, novi je kontekst i iz njega se generišu uslovi promene međunarodnih odnosa i po ovom pitanju, odnosno, razlozi za guranje zahteva za međusobnim priznanjem u drugi plan. Ako se time i pokušava stati na put Putinovoj političkoj argumentaciji kojom ovaj izjednačava otcepljenje istočnih ukrajinskih teritorija sa samopredelenjem i nezavisnošću Kosova, nama se čini da su državničke debate besmislene i da običan čovek nema ništa od njih. Nadajući se da istovremeno može kritikovati dvostrukre standarde Zapada na kome je većina država priznala nezavisnost Kosova, a sada odbijaju da priznaju pravo Donbasa na nezavisnost od Ukrajine, Putinić će i dalje donositi odluke u skladu sa svojom vojnom i ekonomskom, a ne retoričkom moći. Reči i argumenti su nešto što je ostavljeno nama, običnim ljudima i građanima država u kojima živimo i one su naše jedino oružje – naša moć – a da je tako, dokazuje činjenica da nas se sistemski izbegava i ne daje reči kada se u naše ime nešto govoriti. Mišljenja smo da tu moć ne bi trebalo negirati niti je se odricati.

Da bi se pravo i pravda susreli, potrebna je hrabri i pravdina reč kojom bi se reklo da je priznanje nezavisnosti Kosova suočavanje sa zločinima koji su u naše ime počinjeni. Zločini su razlog za delegitimizaciju svake vlasti, pa onda i srpske vlasti na teritoriji Kosova. Svesni smo da bi se situacija nakon pravedne odluke usložnila: za vlast bi isplata reparacija za počinjene zločine bila više od finansijske komplikacije i poslednja linija odbrane cinizma kojem su i ljudi kojima se vlast ratom i nasiljem postali u međuvremenu skloni. Možda bi stvar bila drugačija da ljudi danas nisu toliko privrženi politici vlasti i države, odnosno da imaju sopstvenu, autentičnu i autonomnu politiku kojom bi se odvazili da intervenišu u onu vlasti artikulisanim govorom o tome da je nezavisnost Kosova danas moguće i potrebno priznati. Uverenja smo da bi se tada borili i za svoj neometan, miran, demokratski život u Srbiji.

► Da li je moguće misliti priznanje Kosova nije filozofsko pitanje, a njegova ozbiljnost se ogleda u riziku da bude shvaćeno kao nemoralno i krivično. Krivično u pravnom i verskom smislu, jer Srpska pravoslavna crkva je u doktrinarne čvrstim vezama sa državom i to ne krije ni pred bogom ni pred narodom. Krivica pred bogom je onda i za državni sud, a Istina kojom se vlada mišljenjem u Srbiji je otvorena i ne skriva se kao fašizam nacionalista. Srpski načosi su danas anti-antifašisti i u tome su ispred Putinovih pristalica jer se ovi sada obraćunavaju sa „ukrajinskim fašistima“, pa bi bilo previše pljunuti i na antifašizam kao što se pljunulo na Lenjina i njegov izum samopredelenja do otcepljenja, koje je i poštenom srpskom patrioti i verniku ljuta rana i pod oblogom od kamilice.

Danas, kada i većina opozicionara želi da usaglasi mišljenje sa onima za koje je nacionalna katastrofa priznanje Kosova, konačno vidimo da je stvar sa političkim slobodama u Srbiji otišla predaleko.

U pitanju je teror kao način vladanja istinom koja se ne skriva, koja je neumoljiva i cinična. Svi sve znamo i tako nam je kako nam je: svako zna zašto se pokorava i u pokoravanju traži način da se snade na tržištu koje uspostavlja vlast jer ona danas ima monopol zapošljavanja. Osvećeni smo naprednjački i znamo pravila igre. Čak i opozicija. Evo Jeremić i njegov „patriotski blok“ su rekli da bi ulazak Kosova u Ujedinjene nacije bilo katastrofa. Nije ni čudo što onda pušimo priču o miru i stabilnosti kao da smo najveće budale, a to smo i kada mislimo da smo lukavi jer na nju pristajemo iz isključivo lične i poslovne koristi. Pre ili kasnije ona se završava na kičmenoj moždini i mi više nismo u stanju da se ispravimo.

Kosovo je srce Srbije, njena kolevka, i baš zato нико не sme da dovede ovu Istinu u pitanje. Njome se čuva teritorijalni integritet vlasti koju imenujemo zemljom, iako na Kosovo ogromna većina građana Republike Srbije nikada nije kročila. Od povratka Srba na prostor Kosova i Metohije moć demokratskog samopredelenja je kompenzovana državnom vlašću. Moderna srpska država je zakoračila u istoriju kao kneževina i na samom pragu postala monarhijom, kada su svi evropski narodi sklapali trobojke u znak suverenosti naroda, a ne suverena koji je bogom i nasleđem pozvan da njime vlasti. Slično se ponovilo i krajem dvadesetog veka, jer je i današnja srpska država nastala na očajničkom pokušaju da se hegemonija srpske vlasti – vlasti koja isključivo vlasti Srbima – održi raspadom jugoslovenske republike. Ono što se zelelo sačuvati nije bila Jugoslavija koja se raspadala, već hegemonija srpske vlasti nad Srbima, gde god da oni žive.

Međutim, ratom je izgubljen legitimitet srpske vlasti, ali ne, kao što bi pošteni srpski nacionalist i patriota pomislio, zato što je rat izgubljen. Rat je srpskoj vlasti oduzeo legitimitet vladavine nad određenim teritorijama jer je na njima ubijala ljudi koji su politički donosili odluke da izadu iz zajednice republike, uključujući i pokrajine jedne od njih. Ljudi koji su živeli i radili na tim teritorijama, a ne vojska, glasali su za izlazak iz Jugoslavije i odvajanje od Republike Srbije, pa su zato oni, ljudi, i bili meta vlasti koja je ubijanjem civila postala kriminalna, a ne državna ili vojna. To nam se dogodilo, i to je u osnovi kriminalne hipoteze kojom se možda bolje može objasniti naš politički problem.

Da li je u Srbiji danas moguće priznati Kosovo?

Da bi bilo, potrebno je imati hrabrosti i izgovoriti ga. Tada bi priznanje kao problematična reč počela da cirkuliše među ljudima kao istina nepristajanja na vlast, koja se kršenjem i nepoštovanjem naših političkih sloboda odavno izdigla iznad Ustava iako nam i dalje njime preti kao svetim slovom. Slovo ili reč, i to već neko vreme znamo, naredba je, a ova uvek podrazumeva izvršenje i, u suprotnom, sankcije.

Dakle, kaznu. Reč i kazna idu kao zločin i kazna i to takođe treba moći reći jer je moć govora više od jezičke sposobnosti. Ona je i politički kapacitet ljudi da slobodno kažu šta misle i udruže svoje snage u ostvarenju onoga što misle da je dobro i moguće za njih.

Hoćemo li bar u Skupštini čuti mišljenje da je i priznanje Kosova mislivo? Reći da je nezavisnost Kosova *činjenica*, nije politički iskaz. Politički bi bio onaj koji kaže da je ono nezavisno jer mislimo da nezavisno može i treba da bude. Da, treba reći da se to hoće i da je to moguće – moguće reći, kao što je bilo moguće i postići. Na ljudima koji žive u Srbiji je samo prvo, jer za drugo su se pobrinuli Kosovari, a Kosovarima smatram sve ljudе koji Kosovo smatraju svojom političkom zajednicom i mestom mišljenja svoje politike.

Međutim, u Skupštini ne sede ljudi, već njihovi predstavnici. Ljudi su ostavljeni svojim predrasudama, a u njima ih drže i neguju, kako oni koji ih predstavljaju, tako i oni koje nije briga za to ko ih predstavlja. Da bi se sa ljudima progovorilo potrebno je nešto više od predstavljanja. Ali da li se sime sa ljudima govoriti o priznanju Kosova? Sme li se takvo šta izustiti?

Danas, kada i većina opozicionara želi da usaglasi mišljenje sa onima za koje je nacionalna katastrofa priznanje Kosova, konačno vidimo da je stvar sa političkim slobodama u Srbiji otišla predaleko. Ta stvar je potiskivanje koje je i samo potisnuto; petrifikovano do stanja u kojem nas je moguće udaviti i potopiti dublje od hladnjače na čiju je papučicu za gas stavljen kamen. Isti taj kamen visi i o vratu svakog od nas dok god poričemo zločin kojim je Srbija izgubila svaki legitimitet da odlučuje šta će biti sa teritorijom sa koje su ljudi čija smo tela kao leševe pokušali sakriti od naroda i sveta.

Raspitivati se o detaljima sporazuma koji su potpisivani nakon rata, a onda i proglašenja kosovske nezavisnosti, nije u registru politike – bar ne politike na strani ljudi od kojih se krije zločin vlasti i vlast kao zločin skrivanja. Ako ni država nema ništa sa ubistvima koja su počinjena na ratištima, zašto je skrivala tela žrtava? Da su žrtve zločina u pitanju, jasno je po prirodi i društvu. Među leševima su tela žena, staraca i dece. Kakva je informacija potrebna da se doneće politički sud o pravu kosovskih Albanaca da ne žive sa nama i više ne dele ni jednu političku reč, reč kojom bi zasnovali drugačiju zajednicu od međunarodne! Međunarodno

posredovanje se nametnulo, koliko god mi iza njega tražili hegemon ili nekog u čijem je interesu da ne budemo više zajedno. Za razjedinjenje smo se sami postarali – ubistvima i vlašću koja ih je, ako ne počinila i naredila (u šta je teško poverovati), pokušala sakriti.

Ako ni država nema ništa sa ubistvima koja su počinjena na ratištima, zašto je skrivala tela žrtava?

Rezolucije i sporazumi koji su se nizali i koji se dalje potpisuju po raznim „tehničkim“, a zapravo administrativnim i upravnim pitanjima, pitanjima koja se tiču vlasti – koliko god se ticala i života ljudi – nisu pitanja koja je potrebljano najpre rešiti. Prvo pitanje je sloboda priznanja da je Kosovo *poštено i pravedno* priznati. To priznanje nije samo izraz krivice koja se preuzima na ime vlasti i države, već i način da se iz krivice pređe u odgovornost za počinjeno u političkom smislu i stoga u *ispravljivom*. Politika je mišljenje koje počinje uvek i *svaki put iznova i jednom za svagda iznova* (sada mislim i na Deridu). To treba znati i prihvati jer u tome je jedini izlaz čoveka iz tame krivice u kojoj se legu predrasude i stanja duše koja su objekt vlasti i cilj njene uprave u koju je uvukla, kao predmet, i naša tela.

Uvukla nas je jer smo joj potrebljni, a potrebljni smo joj zbog zločina koje je spremna da počini u naše ime kako bi se sakrila iza legitimeta koji dobija baš na temelju ovog i ovakvog nemislijenja. Zato je potrebno da se čuje i političko mišljenje. Pre svega mišljenje, jer u pitanju nije samo legitimitet vlasti koja je spremna da počini zločine, već i legitimitet mišljenja koje se može osporiti i proglašiti zločinom. Ovi nisu jedine koje su spremne da hapse, a sutra i nešto gore učine sa ljudima koji misle da je Kosovo poštено priznati i da se samo na preuzimanju odgovornosti može izgraditi demokratska politika u zemlji u kojoj živimo i sa ljudima zemalja sa kojima se teritorijalizacijama državnih vlasti razgraničavamo.

Taj mrak je i strah, i strah od mraka u koji je potisnut i iz kojeg vreba uverenje da bi i slobodno mišljenje mogao sa sobom povući. Ljudi se ne usuđuju da priznaju priznanje Kosova ni kao ideju, a to će kada kucne čas njenog pojavljenja, izbijanja, pravdati slabošću kojom raspolažu da to učine. Ali to je slabost sa kojom se računa i kojom se učestvuje u vlasti. Ljudi možda nemaju vlast, ali imaju moć da priznaju i Kosovo, i priznanje Kosova kao političku slobodu koja im je garantovana Ustavom, iako mu u preambuli stoji da je Kosovo deo Srbije.

Preklop slike freske „Raj“ u Gračanici i slike iskopavanja masovne grobnice u Batajnici.

Principijelni legalizam kao sramežljivi militarizam

Državotvorna opozicija i Kosovo

Željko Popović

Često se može čuti mišljenje da nije lako biti opozicija u Srbiji. Razjedinjena i zavađena, marginalizovana i medijski oblaćena, dugo je tavorila na obodima javnog i političkog života u formi bojkot opozicije koja je htela da Srbiju pogura na njenom evropskom putu i stane u odbranu institucija koje (više) ne postoje. Ili je u oblicima konstruktivne i državotvorne opozicije nastojala da se prišepa vlasti na njenom desnom krilu glumeći prorusko i kvazipatriotsko strašilo, doprinoseći stvaranju slike o aktuelnom režimu koji ne gleda ni na Istok ni na Zapad, već sebično i autistično zagovara odbranu nacionalnih (tj. vlastitih) interesa, bez solidarnosti sa drugim nacijama (npr. Ukrajinom). Zato takva vlast ne može da očekuje razumevanje i podršku, već samo otpor i gnušanje.

Ipak, i takva opozicija uspela je da se na poslednjim izborima u znatnijem broju domogne položaja narodnih predstavnika u par-

Može li se istovremeno delovati opoziciono i državotvorno? Videćemo da je to teško izvodljivo, mada je moguće pretvarati se da je to održivi stav, ali samo kao mistifikacija koja ide na ruku politici vladajuće stranke.

lamentu, što je opozicione stranke prinudilo da se više ideoleski profilišu i jasnije pozicioniraju u odnosu na zvaničnu politiku državne vlasti. U ovom slučaju, posebno je zanimljiv

status državotvorne opozicije (konkretno Zavetnici i koalicija NADA), čija pozicija otvara pitanje: može li se istovremeno delovati opoziciono i državotvorno? Videćemo da je to teško izvodljivo, mada je moguće pretvarati se da je to održivi stav, ali samo kao mistifikacija koja ide na ruku politici vladajuće stranke.

Državotvorna opozicija je konzervativni oblik političkog organizovanja desnice, čije su principe Zavetnici koncizno formulisali kroz odbranu famoznih nacionalnih interesa: vojna neutralnost, očuvanje porodičnih vrednosti i borba za opstanak Kosova u okrilju Srbije. Jasno, u fokusu je zalaganje za spas državnih atributa koji su ugroženi i spolia i iznutra. U tom pravcu ide i izjava Žike Gojkovića da je država iznad svake politike. To je nedodirljivi entitet nepodložan dnevnapolitičkom strančarenju koje skrnavi svetu instituciju vlasti, galamili su oduvek sa desnice. Ali avaj: biće da je zapravo politika protiv svake države ona (o)pozicija koja državi određuje njenu meru i adek-

vatno mesto u starinarnici istorije, umesto da je tretira kao skup sinekura na kojima treba što duže parazitirati.

Garant celovitosti i snage države je u njenom jedinstvu i zajedničkim naporima relevantnih političkih faktora koji rade na očuvanju njene stabilnosti. Otuda je stav državotvornih stranaka u opoziciji prema pitanju Kosova relevantan za razotkrivanje njene pozicije koja se poklapa sa nastojanjima režima na tom polju. U tom smislu, valja nešto reći o istupima Miloša Jovanovića iz koalicije NADA, jednog od najagilnijih ideo- loga desnice, koji se, po sopstvenom priznaju, dugo bavio problemom Kosova.

Poseban ideoleski ton ovoj koaliciji daje (NDSS), stranka koja je posle petooktobarskih promena bila poznata po tome što je pozivanjem na pravni formalizam u pitanjima spoljne politike maskirala unutrašnje paktiranje sa bezbednosnim službama sklonim starom režimu. Poput plime i oseke, ova stranka je stalno na klackalici između

Upravo se na kosovskom pitanju može pratiti to stalno vrludanje i naizmenično smenjivanje pozicija principijelnog legalizma i sramežljivog militarizma.

forsiranja pravnog konzervativizma i obuzdavanja želje za nacionalističkim busanjem u prsa, koja ne sme da dobije prizvuk udraganja u ratne bubenjeve, ali se zato mora pokazati kao odlučan, borbeni i naoko dostonjstven stav u odbrani onoga što se smatra za ispravnu nacionalnu stvar, kao što je borba za Kosovo.

Jašući na talasu navodne i stalne ugroženosti srpskog naroda od strane njegovih rato-bornih komšija u regionu (nasleđena fobija iz 90-ih godina), u DSS-u smatraju da bi priznanje Kosova pokrenulo secesionističke procese u Srbiji. Za ovim „pravnim“ argumentom

Nakon što je farša sa unutrašnjim dijalogom okončana sa mršavim ili nikakvim rezultatima, Jovanović se pružila prilika da pokaže zube. Sluteći da potezi koje povlači Vučić idu u pravcu priznanja južne srpske pokrajine, on izriče pretnju da bi u tom slučaju zapalio Skupštinu Srbije i pozvao ulicu da brani Kosovo. Nemajući hrabrosti da otvoreno pozove na „vojno rešenje“ kosovskog pitanja, on ima drskosti da priziva građanski rat i rušenje institucije parlamenta za čiju se nezavisnost navodno zalaže. Kosovo, taj „metafizički obrazac održanja srpskog naroda“ postaje moneta za potkusurivanje i populističko oruđe za obračun sa izdajnicima i političkim protivnicima.

Upravo se na kosovskom pitanju može pratiti to stalno vrludanje i naizmenično smenjivanje pozicija principijelnog legalizma i sramežljivog militarizma. U pregovorima sa Prištinom, srpska strana treba da se poziva na Rezoluciju 1244, jer ona pruža mogućnost povratka srpskih snaga bezbednosti, ali se nikad konkretno ne navodi na koji način bi se to moglo ostvariti. Umesto toga, tvrdi se da se želi sve osim rata, ali bi „možda“ trebalo držati vojsku u stanju pripravnosti, kako bi se uplašila druga strana i time sprečilo nasilje. Tu Jovanović staje i

U istom pravcu ide i poslednji proglaš za okupljanje u odbrani Kosova koji su nedavno objavile desne stranke u opoziciji, koji obznanjuje Deklaraciju o ustavno-pravnoj reintegraciji Kosova i Metohije u pravni redak Srbije, koja bi obuhvatila reintegraciju čitave teritorije Kosmeta sa svim građanima koji tamo žive. Na koji način, ponovo je prečutano. Ova zakasnela i neiskrena inicijativa čini samo ponovno vraćanje na pozicije šupljeg legalizma, posle kojeg njegovi protagonisti uvek mogu reći: „Eto, bili smo konstruktivni, ali druga strana ne želi dogovor i kompromis“. Tada može da usledi već video zvečanje oružjem i pucanje iz prazne puške.

Šta onda preostaje državotvorcima iz opozicije po pitanju Kosova? Isto što i kliki na vlasti: tinjanuća nada u vrelim patriotičkim srcima da će se jednog radosnog dana preokretanjem istorijskih tokova (u jednom naletu optimizma, Jovanović kaže da bi se to moglo desiš za vreme naše generacije) kad okolnosti dozvole (verovatno pomoću rata), Kosovo moglo ponovo postati deo Srbije, nešto poput reprize slučaja Hong Konga. Do tada, treba samo biti strpljiv i izigravati naoružane proroke.

I tako, dok Jovanović i kompanija biju uza-

ludne bitke, režim se priprema da im izmakne tlo ispod nogu i oduzme tapiju na titulu moralno ispravne desno orijentisane političke pozicije. U punoj ofanzivi protiv „lažnih srpskih desničara“, novonastajući Srpski blok, skrpljen od probranih ulicica režima, nastoji da diskredituje desnu opoziciju navodnim širokim narodnim frontom u interesu samo Srbije i nikoga više. Ispunjavajući želju Šefa naprednjačke bande da, kao u stilu italijanskog fašizma, bude Voda na čelu narodnog pokreta sa državnom batinom u pozadini, Srpski blok nema nameru da kompromituje i odstrani desnu opciju, već teži da desnici podari novo utemeljenje, da je posadi u srce državne vlasti kako bi se u novom rahu i na stari način nastavila dosadašnja politika. Odnosno, stvoriti istinsku državotvornu poziciju neutralisanjem „lažne državotvorne opozicije“, ali podjednako neefikasnu u pogledu rešavanja kosovskog pitanja. Državotvorni desničari lansiraju uzbunjajuće proglašene koji ne obavezuju nikoga. Srpski blok, ušuškan između levih i desnih „ekstremista“, ali i gonjen fantazmom čistote tražeći pristoje i neokaljane ljude, u otklonu prema kriminalizovanom i prljavom SNS-u, još uvek čuti o Kosovu, jer su njegovi desni takmaci o tome već sve rekli. U nedostatku kre-

Preklop slike sa konferencije za novinare održane povodom usvajanja zajedničke Deklaracije o Kosovu od strane desničarskih organizacija i slike sahrane četrdeset ubijenih ljudi u masakru u Račku, 11. februara 1999. godine.

posebno se posezalo u vreme isceniranog od vlasti unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, koji bi svim učesnicima u njemu omogućio ravno-pravno učestvovanje sa glasovima koji bi imali odgovarajuću težinu i značaj, u skladu sa važnim pitanjem koje tretiraju. Da ne bude zabune, Jovanović je pojasnio o kakvim državotvornim akterima se tu radi: u dijalogu o Kosovu glavnu reč mogu imati samo stranke kao „institucije države“ (uz nezaobilazno učešće predstavnika SANU i SPC, čiji je nacionalno dosledan stav dobro poznat), a ne nekakva „lovačka društva i mesne zajednice“. Nije teško videti kuda smera takva nadmena arogancija: suzbiti inicijative odozdo, a glavnu reč prepustiti oprobanim demagozima koji decenijama podgrevaju nacionalističku paranoju.

dodaje da ne treba o svemu javno pričati, pa ostajemo uskraćeni za upoznavanje skrivenih ciljeva ove tajne diplomatičke. Aluzije na odbrambeni i preventivni rat u vidu pretnji koje se nikad neće ostvariti uvek ostaju kćec iz rukava kad sve drugo omane.

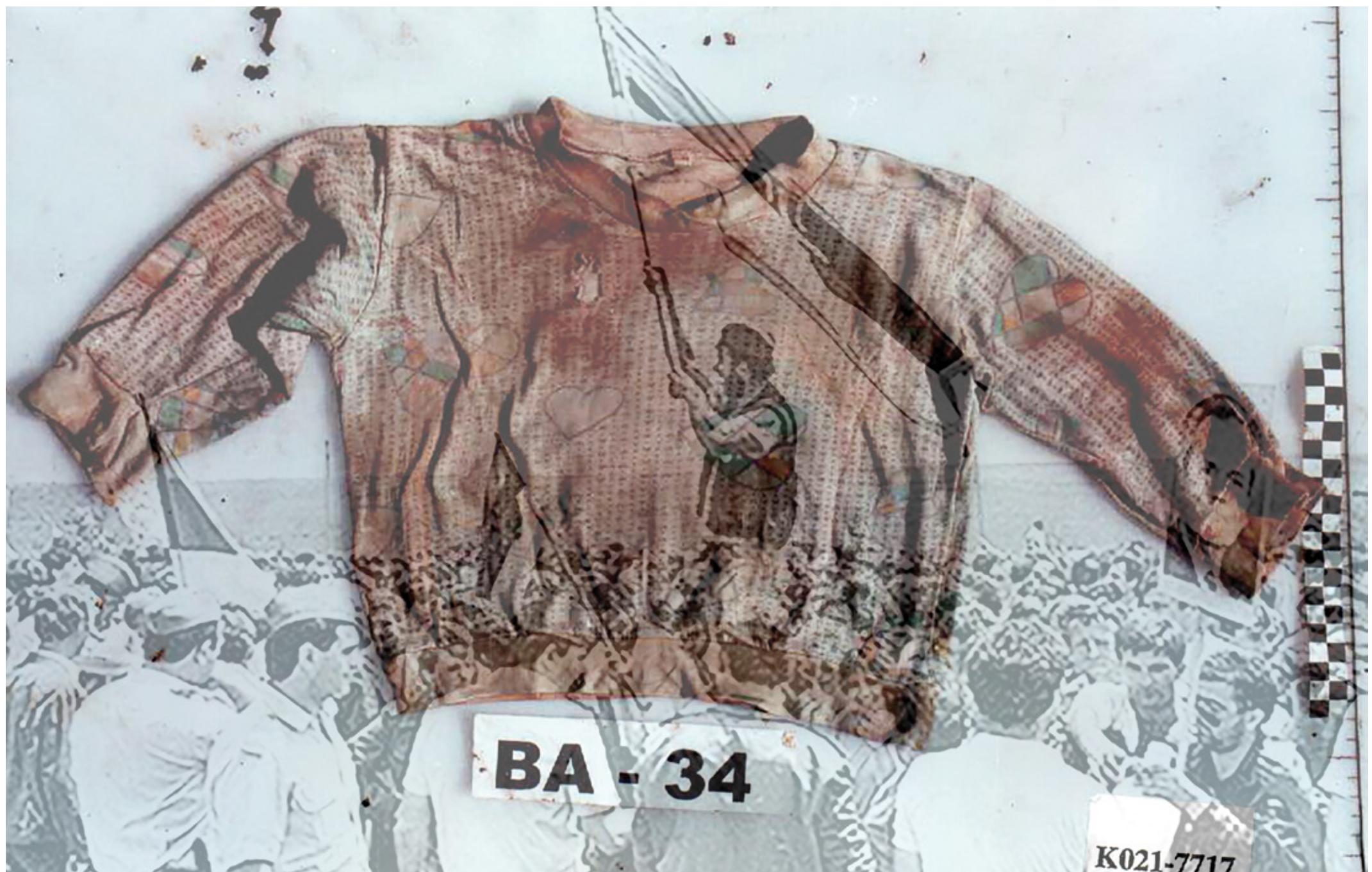
No, zna Jovanović i za mirnodopske mere koje preporučuje braniocima srpskih interesa. On traži pružanje konkretne pomoći Srbima sa Kosova tako što bi se podsticalo finansijsko jačanje srpskog korpusa kroz kupovinu tamošnjih resursa. To podrazumeva zalaganje za prolongiranje strategije zamrznutog konflikta, čime se on produbljuje, a podele zaoštravaju širenjem nepoverenja i mržnje između Srba i Albanaca. Ali, to je ono što desnica stalno radi: podiže zidove između naroda i države iznad ljudi.

Srpski blok nema nameru da kompromituje i odstrani desnu opciju, već teži da desnici podari novo utemeljenje, da je posadi u srce državne vlasti kako bi se u novom rahu i na stari način nastavila dosadašnja politika.

ativnih rešenja za južnu pokrajinu, pritvorni centrumaški naprednjaci mogli bi da potraže nadahnuće od severnih suseda (mađarskih neofašista). Žrtvujući krvavi ideal radikal-ske Velike Srbije u prilog košmarnoj viziji naprednjačke male Mađarske, srpska država bi postala karikatura svog severnog komšije (insistiranje na odbrani nacionalnog suvereniteta i zalaganje za EU uz držanje strane Putinu). U takvoj fantazmagoriji, konačno nacionalno konsolidovana i ujedinjena Srbija bila bi u stanju da se bori za Kosovo. I da ponavlja u beskonačnost sve katastrofe koje je desnica počinila u proteklih 30 godina.

O konstantama srpske politike prema Kosovu

Teritorija i Tabu

Preklop slike mitinga na Gazimestanu 1989. godine i slike dečijeg duksa pronađenog ekshumacijom leševa iz masovne grobnice u Batajnici.

Branislav Dimitrijević

Jedino prihvatljivo rešenje za Srbiju i srpski narod je puna reintegracija teritorije Kosova u ustavno-pravni perekord Srbije¹. Ovako glasi ne samo sažetak deklaracije o Kosovu koju je nedavno donela za te poslove zadužena skupina „patriotskih intelektualaca“ već je to i sažetak srpske politike prema Kosovu od trenutka kada je Socijalistička Republika Srbija 23. marta 1989. ukinula autonomiju Autonomne pokrajine Kosovo i uspostavila tamo mehanizme policijskog i institucionalnog terora. Policijski teror je već pet dana kasnije rezultirao u likvidaciji 25 demonstranta i hapšenju preko hiljadu ljudi albanske nacionalnosti. Institucionalni teror je započeo primoravanjem univerzitetskih nastavnika da potpišu izjavu o lojalnosti Miloševićevoj državi, zatim zabranu pristupa univerzitetu onima koji to nisu potpisali, pa se to do 1991. prenalo na celokupan obrazovni sistem u kom tada više nije bilo ni jednog pripadnika ili pripadnice albanske nacionalnosti koji je u njemu radio. Službeni jezik na Kosovu je postao samo srpski, mediji na albanskom se više nisu finansirali iz budžeta već su bili zabranjivani, a procena je da je do početka devedesetih već oko 70% Albanaca na Kosovu dobilo otkaze na svojim radnim mestima. U tom se trenutku zapravo već Kosovo odvaja od ustavno-pravnog poretka Srbije, i to ne odmah oružanim ustankom već postepenom izgradnjom paralelnih institucija kojom će započeti proces formiranja kosovske državnosti. Svi ovi dogadjaji praktično su nepoznati srpskoj javnosti, ili ona prosto ne želi da zna za njih. Ali kako god, Srbija je ukidanjem autonomije Kosova zapravo učinila prvi korak ka rušenju ustavnog poretka SFRJ, a što će potom učiniti i druge federalne jedinice sa svojim secesionističkim politikama. Prva je dakle ovde teza koju bismo da zabeležimo ona da je ukidanje autonomije Kosova prvi ustavno-pravni čin koji je doveo do procesa dezintegracije Jugoslavije. Taj proces je, a što je jedan od standarda „srpske politike“, prikriven diskursom koji je tvrdio nešto potpuno obrnuto – to da je „srpska politika“ politika očuvanja jugoslovenske federa-

cije. Naravno, u takav diskurs više niko drugi osim srpske strane u toj federaciji nije verovao.

U pomenutoj deklaraciji patriotskih intelektualaca se dakle albanskoj većini na Kosovu nudi upravo ono što im je te 1989. godine oduzeto. Što je najparadoksalnije time se implicira da bi albansko stanovništvo posle više od trideset godina borbe za nezavisnost moglo tako nešto danas i prihvati. Da se tako nešto neće dogoditi vrlo dobro znaju i sami potpisnici deklaracije, nespremni za rat koliko su nespremni i za mir, te njihov čin naravno i ne čitamo kao izraz politike, već kao nastavak skoro dva veka starog opredeljenja države Srbije da se jedna teritorijalna pretencija predstavi mitskim i fantazmagorijskim sredstvima. Otuda je političko krilo tih patriotskih intelektualaca najavilo podnošenje u Skupštini još jedne nove deklaracije, i nju su nazvali „Deklaracija o zaštiti slobode misli i govora i borbe patriotskih intelektualaca za istinu“. Ovakva vrsta muzealizacije nečega što стоји na mestu politike, samopropozicije te „politike“ za neku ugroženu prirodnu vrstu ili ugroženo kulturno nasleđe, dovoljan je pokazatelj samospoznaje o uzaludnosti ovakve pozicije za koju politika nema nikakve veze sa ljudima, a posebno ne sa ljudima koji žive na Kosovu i koji su u budućnosti projektovani isključivo kao oni koji bi mogli da žrtvuju svoje živote za takvu politiku, odnosno njeno odsustvo.

Uostalom ono što je konstanta „srpske politike“ prema Kosovu od XIX veka na ovomo jeste da je Kosovo naprsto i isključivo *teritorija* koja po sili srednjevekovne državnosti i religije pripada „modernoj državi Srbiji“ u koju je Kosovo konačno pripojeno tokom balkanskih ratova 1912-13. U tom narativu Albanci ne samo da su nelegitimni usurpatori te teritorije, već su oni mahom označeni kao plemenska zajednica na nižem stepenu civilizacije, što čak pominje i sam Dimitrije Tucović koji u knjizi *Srbija i Arbanija* (1914), zaključuje da su oni „kulturno stajali ispod svojih suseda, pa čak i Crnogoraca“ (sic!)². Ako je autor „kritike zavojevačke politike srpske buržauzije“ takođe ispoljio latentan rasistički odnos prema Albancima onda nije teško zamisliti „diskurs“ onih koje je Tucović kritikovao – uostalom taj diskurs i jeste

Permanentna pretnja nad vlastitim stanovništvom poslednja je etapa ratova devedesetih i glavni je razlog zašto ratni poklići i dalje postoje jer zapravo još uvek u punom smislu te reči nije došlo do finalnog obračuna srpske države sa vlastitim stanovništvom.

jedan od kontinuiteta „srpske politike“ prema Kosovu. O tome kako je takav odnos bio poguban upravo za sam srpski narod svedoči čuvena vojna odluka o povlačenju srpske vojske preko Albanije tokom Prvog svetskog rata, verovatno najtragičniji događaj u srpskoj istoriji. Čak ni u vreme socijalizma nije bilo moguće razmatrati okolnosti ove golgotе kao kada je na primer u Centralnom komitetu Saveza Komunista Srbije nastala pometnja kada je *Politika* 1965. počela da objavljuje ratni dnevnik bliskog Tucovićevog saradnika profesora Miloša Trebinca, komandira jedne artiljerijske brigade. U tom dnevniku se postavilo pitanje očekivanja srpske strane da će kroz Albaniju proći neometano kao da se radi ili o nekoj teritoriji nastanjenoj prijateljski nastrojenim ljudima ili pak o teritoriji bez svojstava na kojoj ljudi i ne postoje. Trebinjac u dnevniku postavlja pitanje: „Zar je

1 Dimitrije Tucović, *Srbija i Arbanija - Jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržauzije*, Beograd, 1914.

2 Navedeno u: Petrit Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, Beograd, 1998, str. 119-120.

► neko mogao polagati toliko nade u Arnaute da će nam dati životne namirnice posle svega čime smo ih zadužili? Zar se zaboravila ona lepa narodna izreka: ko vetr se je taj buri žanje?³² Trebinjac naravno aludira na zločine nad albanskim stanovništvom tokom balkanskih ratova, koji su i tada kao i sada bili nepoznati srpskoj javnosti, pa tako ni onim nesrećnim ljudima koji su poslati da prođu kroz „strašne arbanaške klance“.

Iz ovog sledi druga teza koju ćemo ovde zabeležiti, a to je da za srpsku državotvornu

Kako razumeti jednu toliko paradoksalnu osnovu politike jedne nacionalne države koja bi navodno da integriše pripadnike jedne druge nacije drugačije nego kao poricanje pune „ljudskosti“ pripadnika te nacije, a što je uostalom u osnovi svakog poznatog rasističkog diskursa.

politiku Albanci zapravo ne postoje. Oni ne samo da ne postoje kao politički subjekti, već je prepostavka pune reintegracije teritorije da je postojanje Albanaca na Kosovu ili neka vrsta istorijske slučajnosti koja se može ispraviti (na primer bacanjem preko Prokletija, kao što je to predlagao Šešelj), ili da ih njihova „civilizacijska zaostalost“ ni ne čini ljudima u punom smislu te reči. Kako razumeti jednu toliko paradoksalnu osnovu politike jedne nacionalne države koja bi navodno da integriše pripadnike jedne druge nacije drugačije nego kao poricanje pune „ljudskosti“ pripadnika te nacije, a što je uostalom u osnovi svakog poznatog rasističkog diskursa. „Patriotski“ predlog o reintegraciji teritorije u ustavno-pravni poredak Srbije tako zapravo nikada ne podrazumeva stanovnike Kosova albanske nacionalnosti jer bi onda konsekvenca priznanja da Albanci ipak postoje podrazumevala ne samo reintegraciju teritorije već i reintergraciju stanovništva koje bi tada činilo četvrtinu stanovništva takve reintergrisane Srbije. Konsekvence ovog za samu državu Srbiju (dakle reintergracija stanovništva za koje se pokazalo da ipak nije prijateljski nastrojeno ka toj državi) bi dovelo do toga da bi Albanci onda sudelovali u institucionalnom sistemu republike Srbije, ali ni to patriotski intelektualci ne uzimaju u obzir niti pominju jer i onako za njih Albanci nisu politički subjekti.

Takođe ono što je zajedničko u srpskoj politici prema Albancima jeste stalno izbegavanje bilo kakvog dijaloga s njima osim onog koji je nametnut silom međunarodne zajednice – pa se onda stiče utisak da je međunarodna zajednica ta koja vodi politiku u ime Albanaca i njima rukovodi, jer, da ponovimo, oni nisu politički subjekti. Na to je krajem XIX veka ukazivao i tadašnji srpski konzul u Prištini, pisac Branislav Nušić: „Arnauti su elemenat srođan nama i mi smo najpozvaniji da mu se približimo a mi kanda od svih koji su sa njima u ma kakvom dodiru ostajemo ipak najdaljnji“. Nušić u istom izveštaju zaključuje da će se upravo to „ispustiti kao fatalna greška“. Tako kao što je poverenje u vlastitu propagandu ugrozilo srpsku vojsku u povlačenju kroz Albaniju, tako je i propaganda o politički nepostojecu Albancu uslovila to da se država Srbija isključivo mora povezati nametnutim rešenjima međunarodne zajednice te je ona u ovom trenutku kada je nezavisnost Kosova

u pitanju svedena na *fait accompli*. Kao što je posle odbijanja plana koji bi ustanovio autonomiju za Srbe u Hrvatskoj (plana Z-4) usledio srpski egzodus, umesto neukidanja autonomije Kosova i dijaloga o regulisanju te autonomije, „srpska politika“ je sada suočena sa činjenicom da tu autonomiju pomenu još jedino srpski patriotski intelektualci.

Po „teoriji govornog delanja“ svaki iskaz vrši tri čina: lokutorni (sam čin izgovaranja reči), ilokutorni (čin koji govornik vrši izgovaranjem reči) i perllokutorni (čin koji nastaje kao rezultat iskaza). Ako je svaki problem uvek i diskurzivni problem (karakteristika svakog problema je uvek i nemogućnost da se o njemu govori), onda je konstanta srpske politike zapravo rascep koji nastaje između lokutornog i perllokutornog čina u političkom govoru. U nedostatku novih perllokutornih konsekvensci (jer one su već iza nas i broje na desetine hiljada žrtava ratova devedesetih) srpski diskurs o Kosovu je isključivo usmeren na disciplinovanje i pokoravanje srpskog stanovništva unutar srpske države. On zapravo nema ni jednu drugu funkciju niti smisao. Permanentna pretnja nad vlastitim stanovništvom poslednja je etapa ratova devedesetih i glavni je razlog zašto ratni pokli-

Frojdovu psihanalitičku teoriju, posebno za njegovu analizu „prisilnih bolesnika“. Mišljenje o Kosovu koje nije u skladu sa politikom „pune reintegracije teritorije“ (po mogućству bez ljudi na njoj) zapravo je u srpskom društvu predstavljeno kao nemoguće za misliti i iskazati, i malo ko uopšte i pokušava da ga iznese jer bi to bilo opasno prekoračenje tabua, iako za to nije (još uvek) predviđena i neka zakonska kazna. U svojoj seminalnoj mada i kontraverznoj raspravi o ovom pojmu, za tabu kao prisilnu zabranu mišljenja i govora nekakva neposredna pretnja kaznom jeste zapravo suvišna jer „postoji unutrašnja sigurnost da će prekoračenje dovesti do nepodnošljive nesreće“, a pre svega da će „prekoračenje zabrane naškoditi određenoj osobi i njegovoj okolini“. Ograničenja tabua nisu religiozne i moralne zabrane, već su zabrane same po sebi, kaže Frojd, i od moralnih zabrana ih izdvaja nedostatak obrazloženja već njihova samo-po-sebi razumljivost, a što bi bila i jedna od definicija ideologije u altizerijanskom ključu. Otuda su pojmovi tabua i ideologije vrlo srodni. Posto nije zaprečena zakonska kazna za delikt mišljenja o priznanju ili bilo kakvom prihvatanju nezavisnosti Kosova, ono po čemu

znamo da se ovde radi o tabuu jeste jedna druga vrsta pretnje. Frojd kaže: „Čovek koji je prekršio tabu postaje i sam tabu jer poseduje opasnu sposobnost da i druge dovede u iskušenje da slede njegov primer. On budi zavist: zašto bi njemu bilo dozvoljeno ono što je drugima zabranjeno i stoga se mora izbegavati“. Ali, po Frojd, prekršenje tabua jer zapravo i moguće za nekog ko je već postao tabu, a to je pre svih kralj ili poglavica. Poglavljičici je dozvoljen užitak prekoračenja tabua jer je i on sam već tabu.

Otuda politika priznanja Kosova može postati moguća samo ako vođa (koji je već tabu) prekorači taj tabu i otuda je poglavici već i dozvoljeno ono što drugima nije dozvoljeno – na primer da uopšte vodi dijalog sa kosovskim Albancima, jer samim činom tog dijaloga sa poglavicom drugog plemena on postoji glasovanje tog plemena i priznaje. Otuda se srpska nacija nalazi u situaciji da ne sme ništa da dode dirne (na primer Srbi koji žive na Kosovu koji su do pre par dana radili za kosovske institucije osim na poslu i prodavnici praktično ne ulaze u društveni kontakt sa Albancima) dok poglavica sam ne prekorači zabranu na ovaj ili onaj način. Da li ćemo se jednog dana probuditi i čuti na poglavičnim

Preklop slike transparenta na protestu u Beogradu održanom povodom glasanja Srbije protiv Rusije u UN i slike groblja u Račku.

či i dalje postoje jer zapravo još uvek u punom smislu te reči nije došlo do finalnog obračuna srpske države sa vlastitim stanovništvom. U ovom trenutku je mnogo lakše zamisliti nasiљje nad političkim neistomišljenicima u Srbiji (uostalom za to su stvorene „narodne patrole“ i slične paravojne formacije – a ne za neki budući rat sa neprijateljskim susedima) nego vojni sukob sa Albancima. Jedini uspešan politički projekat države Srbije u poslednjih 40 godina bio je kreiranje javnosti uz pomoć koje su se sve dosadašnje vlasti u Srbiji od 1987. samolegitimisale. Mantra da nikو nikada u ime Srbije neće priznati nezavisnost Kosova forma je političke ucene uz pomoć koje se osigurava svaka vlast u Srbiji. Tako da bi treća teza ovog teksta bila da Kosovo danas nije ništa drugo do ime vlasti u Srbiji.⁴ U političkom smislu je priznanje Kosova čin nacionalne izdaje a u antropološkom smislu ono je društveni tabu.

Dakle, osim principa *teritorije bez ljudi* drugi princip na kom su zasnovane konstante srpske politike prema Kosovu ne može se drugačije izreći nego pozivanjem na antropološki pojam *tabua*, koji je poslužio i za

Mišljenje o Kosovu koje nije u skladu sa politikom „pune reintegracije teritorije“ (po mogućству bez ljudi na njoj) zapravo je u srpskom društvu predstavljeno kao nemoguće za misliti i iskazati, i malo ko uopšte i pokušava da ga iznese jer bi to bilo opasno prekoračenje tabua, iako za to nije (još uvek) predviđena i neka zakonska kazna.

medijima da je Kosovo zapravo nezavisno, u to sumnjam. I dalje će se tabu održavati jer on je uslov vlasti. Ali pošto su u konačnici i drugi zainteresovani za teritoriju, i vole da svoju teritoriju vide kao etnički čistu, Kosovo možda jednog dana neće biti samo jedno (ono koje je Srbija) već će ga biti dva – i ono albansko i ono srpsko. Dakle, pre ćemo videći nekakvu teritorijalnu raspodelu između Srbija i Albanaca jer konflikt na Kosovu neće završiti dok obe strane ne proglose pobedu. Albanska je već proglašila pobedu i sada se čeka srpski poglavica da on nekako pronađe način da to učini kršeći ograničenja tabua ali i održavajući isti taj tabu za sve nas.

³ Navedeno u *Ibid*, str. 78.

⁴ Sličnu tezu je već detaljno elaborirala Branka Ćurčić u tekstu „Kosovo je srce vlasti Srbije“. <https://biltenstanar.rs/analize/kosovo-je-srce-vlasti-srbije/>

⁵ Sigmund Frojd, *Totem i Tabu*, Novi Sad, 1976, str. 156.

Čega je Kosovo znak?

Kosovski fantazam

Petar Atanacković

Šta je Kosovo? Šta je ono nama? Nama i kao pojedincima i kao kolektivu, čiji je jedan, sasvim neodređeni deo (Veći deo? Glasniji deo? Nije sasvim jasno.) ubeden da mu bez njega jednostavno nema života. I šta je Kosovo državi Srbiji, kao kondenzaciji odnosa snaga među nama?

Mit je razrada, izgrađena oko traume nastale u vezi sa porazom u boju na Kosovu 1389. godine i gubitkom državnosti koji je nakon toga usledio. Trauma poraza vremenom je prorađivana, da bi bila fiksirana u samom izgubljenom Kosovu, koje je kao mesto nedostatka onda postalo mesto želje, oko kojeg je izgrađen i uređen čitav sistem uživanja.

Očigledno je Kosovo u prvom redu simbol, i to jedan do krajnosti preopterećen značenjima, zbog čega ga i srećemo skoro svuda i ne možemo mu umaći, sve i kada bismo hteli. Jer Kosovom se označava identitet, suverenitet i legitimitet, vitalnost i potentnost, junaštvo i snaga, otpor, uspeh i dominacija, prošlost i tradicija, budućnost i perspektiva – dakle,

asocijacija je mnogo, zavisno od toga šta kome godi i šta ko voli. Međutim, naša fokusiranost na Kosovo ne može se objasniti samo nabijenošću simbolizmom koji ga odlikuje – ona ide dalje od toga, zato što je Kosovo zapravo naša najveća želja, sa kojom je direktno skopčan naš imaginarni užitak.

Stoga se i može reći da Kosovo zauzima dominantno mesto u našoj imaginaciji, postajući naša ultimativna oopsesija oko koje se sve vrati i u kojoj smo se zaglavili. Ono nas opseđa u toj meri, da sve drugo poprima drugorazredni značaj, zbog čega se i nalazimo u jednoj vrsti blokade iz koje ne nalazimo izlaz. Ono nam ne dà da živimo, ali nas ne pušta ni da umremo, pa tako bauljamo u nekakvom limbu između života i smrti i više ne znamo gde udaramo. Međutim, takva dijagnoza takode ne mora ništa da znači, naročito ako mi uživamo u takvom stanju. Jer ljudi ima raznih, koji onda i uživaju u raznim pizdarijama, pa je tako i sa nama.

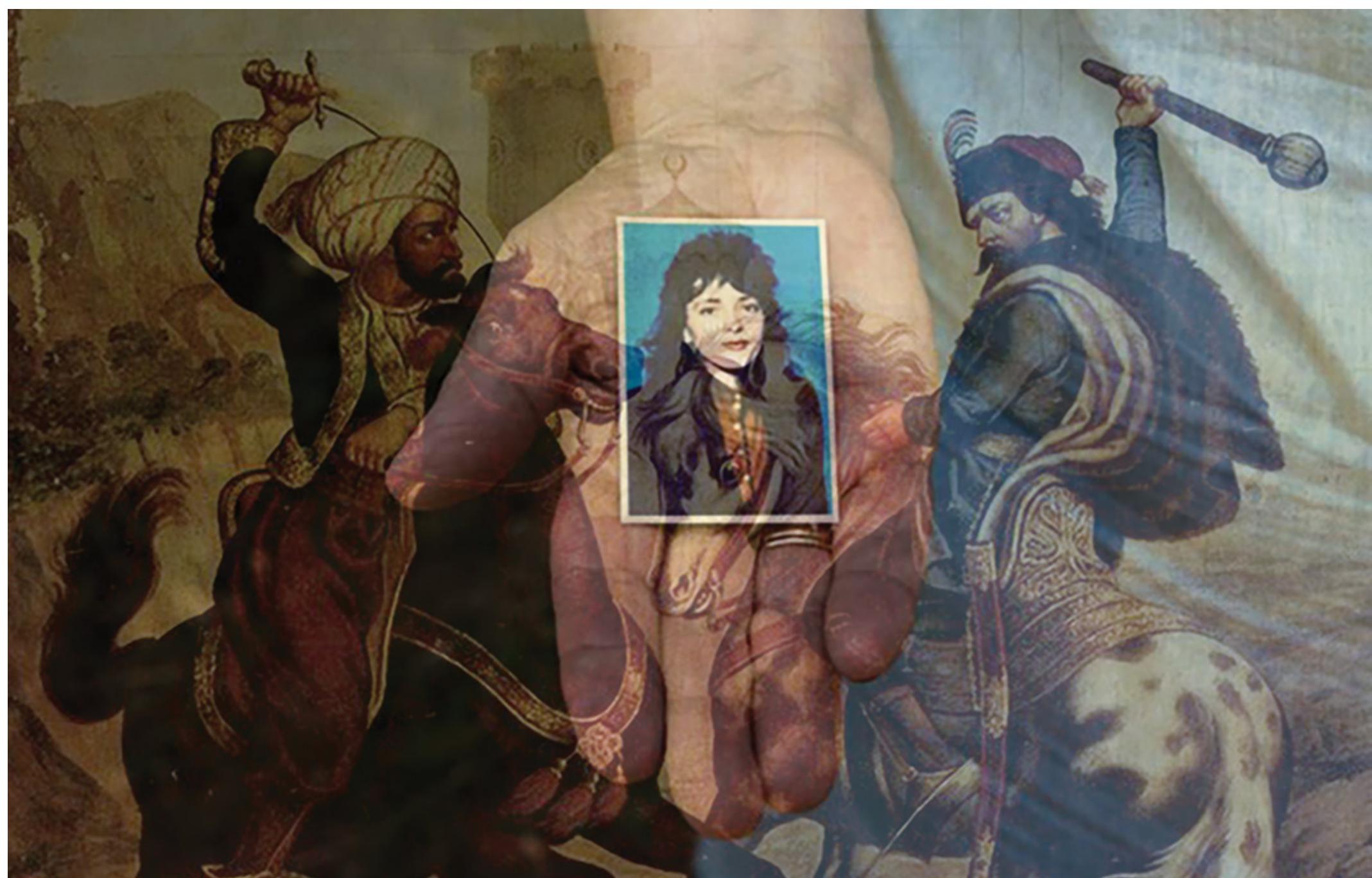
Naša oopsesija Kosovom ide barem vek i po ili dva una-zad: o njemu se dugo pevalo i guslalo, diskutovalo i planiralo (i po krćmama i u ministarskim kabinetima), da bi onda moralno biti da je Kosovo zaista nešto dragoceno i to svima nama, doslovno svakome od nas. Zašto je to tako, može se shvatiti tek kada se – kažu ljudi – razume da centralni deo mreže diskursa, politika, planova i narativa koji okružuje Kosovo čini ono što se naziva kosovskim mitom.

Mit je razrada, izgrađena oko traume nastale u vezi sa porazom u boju na Kosovu 1389. godine i gubitkom državnosti koji je nakon toga usledio. Trauma poraza vremenom je prorađivana, da bi bila fiksirana u samom izgubljenom Kosovu, koje je kao mesto nedostatka onda postalo mesto želje, oko kojeg je izgrađen i uređen čitav sistem uživanja. Jer, kao i svako drugo uživanje, i ovo se zasniva na određenoj želji, koja je sama zasnovana na nedostatku t.j. manjku. Drugim rečima, manjak Kosova čini okosnicu srpskog uživanja. Otuda toliko strasti u odnosu prema Kosovu kada je ono odsutno, pa se želi njegov povratak, kojim bi trebalo da prevaziđemo traumu i ostvarimo imaginarno obećanje o povratku izvornog (a izgubljenog) užitka.

Zato se Kosovo i prepostavlja kao neophodan uslov postojanja ne samo države, nego i samog naroda, koji bez njega vode tek jednu vrstu bedne polu-egzistencije. Drugim rečima, Kosovo je glavni motiv svakog našeg delovanja, jer sve što preduzimamo nužno referiše na ovaj ili onaj način na njega. Ujedno, ono je i prepreka našem svakovrsnom delovanju, jer svi ostali problemi, ma kako relevantni bili, moraju da čekaju i ne mogu biti rešeni, dok se Kosovo „ne reši“. Ma šta to tačno značilo. A u različitim epohama značilo je različite stvari. Upravo proizvoljnost toga što znači „rešavanje Kosova“ predstavlja jedan od problema, jer se ovom frazom pokriva bezbroj značenja i temporalnosti, kako već kojoj grupi na vlasti to odgovara, što je čini vrlo pogodnom za raznovrsne manipulacije. Osim toga, njeno proizvoljno značenje doprinelo je i tome da je sama fraza poprimila jedan prilično zlokoban prizvuk.

Ali, šta je Kosovski mit tačno? Zašto je to traumatično mesto naše istorije, kada mi i ne znamo što se na Kosovu 1389. stvarno dogodilo? Jer se o Kosovskom boju faktički malo toga zna – ne zna se ni ko je sve u njemu učestvovao, ni kako je tekao, ni kakav mu je bio ishod. Sve što o njemu znamo jeste uglavnom posredno. I ako je suditi na osnovu poznatog, ovaj događaj nema snagu traumatičnog iskustva koja mu se prispisuje. Pa onda, ako ne znamo što nam se dogodilo, otkud

Ipak, mit ne стоји стварно на почетку, jer има, dakle, нечег испод мита: njegova важност i fatalna privlačnost sastoje se u njegovom obećanju nesputanog užitka.

Preklop slike „Marko Kraljević i Musa Kesedžija“ Vladislava Titelbaša, 1900. i slike šake Sanje Salihu koja drži fotografiju svoje čerke Vojolce, koja je silovana i mučena tokom Kosovskog rata.

► znamo da smo baš tad doživeli traumu? I o čijoj traumi se tu tačno radi? O traumi širokih narodnih masa? Traumi vladara? Ili pre traumi raznih crkvenjaka, pesnika i guslara iz kasnijih vremena, kao ključnih aktera u kreiranju tadašnjih diskursa? Nije baš jasno. Verovatno je tu na delu stilizacija jednog događaja u simboličku istorijsku prekretnicu, čija uloga je bila da stvori ne samo okvir za objašnjenje društveno-istorijskih (dis) kontinuiteta, nego i utemeljujući kolektivni narativ. Zato mi se i čini da je mit o Kosovu – iako su njegovi elementi na različite načine prisutni i ranije, u epovima i drugim narativima – potpuno formiran tek kasnije, verovatno tek na prelazu iz XVIII u XIX vek. I to ne u Srbiji, već među Srbinima u Habsburškoj monarhiji.

Dakle, na početku svega (navodno) stoji mit. Koji nam je na zgodan i jednostavan način pružio objašnjenje ko smo, šta smo, odakle dolazimo, šta nam se dogodilo i zašto – drugim rečima, da imenuje one koji su izdali¹ – kao i što nam je činiti. Ovaj kosovsko-mitski diskurs prožima sve pore društva,

smešta se svuda i oblikuje naše mišljenje od kolevke pa do groba, jednak u javnom prostoru i u privatnosti porodičnog života, jednak na poslu među kolegama i za slavljeničkim stolom među prijateljima. Primera radi, o njemu peva Čika Jova Žmaj u dečijim pesmaricama, zbog njega učenici dobijaju diplome baš 28-og juna, kao što i knez Mihailo na spomeniku u centru Beograda pokazuje sabljom na jug baš zbog njega – drugim rečima, nema gde ga nema. Ipak, mit ne stoji stvarno na početku, jer ima, dakle, nečeg ispod mita: njegova važnost i fatalna privlačnost sastoje se u njegovom obećanju nesputanog užitka. Sve se zasniva na jednoj želji koju smo nasledili od prethodnih generacija i koja, samim tim, i nije naša nego tuđa, želja Drugog, no svejedno, upravo je ta želja uzrok našeg postojanja i stoga ne samo da oblikuje našu želju (žudnju), nego postaje i naša želja (žudnja). Baš kao što Ž. Lakan to i kaže.

I onda, već davne 1912. godine, došao je i taj dan kada je Kosovski poraz osvećen, a Kosovo oslobođeno, čime se ostvarila ova naša želja. I tu su počeli svi naši problemi.

nutku izmaklo, objekat želje se od nas udaljio, prinudivši nas da mu se opet postepeno približavamo, i tako se vrtimo u jednoj *helgelijanskoj dijalektičkoj spirali* žudnje/želje, čime se žudnja/želja (i uživanje skopčano sa njim) nastavlja u nedogled. Dakle, cilj želje je želja sama t.j. žudnja sama, što bi značilo osiguravanje trajnog uživanja u jednoj vrsti „dijalektičkog plesa“ spram objekta želje. Jer kad se želja ispunji, ona se ukida, a uživanje u njoj nije moguće. Zato je ispunjenje želje uvek potrebno držati na „zdravoj“ distanci. Ko u tome ne uspe i želju *stvarno* ispunji, obično se nađe u teškoj krizi užitka. Nama se upravo to dogodilo sa Kosovom.

Problem se odmah manifestovao u našem odnosu prema Kosovu. Naime, nakon toliko decenija emotivnog investiranja i fantaziranja o nesputanom užitku, jednom kada ga oslobođimo, posle 1912. godine Kosovo je izgubilo skoro svaki značaj u našem univerzumu. Drugim rečima, kako smo ga osvojili, tako smo izgubili interes za njega. Nije nas više interesovalo, ali smo hteli da ga ujedno imamo uz sebe sve vreme. Nije li to jedna posve simptomatična situacija?

nili prvo bitno oduševljenje.

U novom državnom sistemu Kosovo je imalo status „unutrašnje kolonije“ u koju se po kazni proteruju korumpirani činovnici. I tako je bilo sve dok Kosovo nije izgubljeno 1941. godine. Ovaj gubitak je bio kratkotrajan, ali je ostavio važan trag u kolektivnom iskustvu, pošto nam je ukazao da oslobođenje iz 1912-te nije moralno biti za sva vremena i da bismo ga mogli opet izgubiti. Ovaj uvid kao da je vodio stvaranju jedne dvostrukе nelagode u vezi sa njim, nelagode zbog prethodnog razočarenja i ujedno nelagode zbog mogućnosti da ostanemo čak i bez te nelagode. Rezultat je bio taj da je Kosovo posle 1945. godine, u nedostatku boljih ideja, bilo „zamrzнуto“ i „konzervirano“ – jer faktički nismo znali šta da radimo sa njim, ali smo znali da nam bez njega nema života. Zbog čega smo i morali da pažljivo motrimo na njega, kako bi reagovali u slučaju neke opasnosti. A za taj zadatak niko nije bio kvalifikovaniji od Udbe druga Rankovića.

Zato je posle smene Rankovića u delu vladajućih krugova SR Srbije verovatno i

Preklop slike spomenika Knezu Lazaru u Kosovskoj Mitrovici i slike kosovskih izbeglica u izbegličkom kampu u Stankovcu 1999. godine.

Nakon toliko decenija emotivnog investiranja i fantaziranja o nesputanom užitku, jednom kada ga oslobođimo, posle 1912. godine Kosovo je izgubilo skoro svaki značaj u našem univerzumu. Drugim rečima, kako smo ga osvojili, tako smo izgubili interes za njega.

„Dijalektika“ uživanja

Oslobodenje Kosova – koje je, treba reći, bilo oslobođenje ne za sve, već samo za neke – bio je događaj od epskog značaja, onaj momenat koji je dugo bio sanjan i priželjkivan, vrhunac kojim je došlo do orgastičkog ispunjenja želje nakon toliko vremena žudnje. Njime je zaokružen krug, ispunjen zavet predaka i sve je odjednom dobilo smisao – i život, i kosmos i sve ostalo. Iako ovaj događaj nije trebalo da označi kraj istorije, već pre početka jednog novog istorijskog ciklusa, njime je označen kraj nečeg drugog: ispunjenjem želje došlo je do ukidanja želje i krize dotadašnjeg načina uživanja.

Ako (na tragu Lakana) dobro razumem dinamiku želje, cilj želje (žudnje) nije da objekat želje bude stvarno dosegnut i time želja ispunjena, nego da se želja održava životom. Drugim rečima, da se približimo tom ispunjenju, da bi nam ono u poslednjem tre-

Jedan od problema je bio i taj, da ono što je na Kosovu postojalo u stvarnosti, ono što je bilo *stvarno* Kosovo, nije odgovaralo predstavi koju smo tako dugo i pažljivo formirali o njemu. Jer oslobođenci nisu na njemu zatekli ništa od onoga što su želeli da zateknu, ni dvore srpske gospode, niti dobrođušnu srpsku raju. Takođe, zbog oslobođenja nisu vaskrsli i na Kosovu nas svećano dočekali ni car Dušan, ni knez Lazar, niti Marko Kraljević. Umesto toga našli smo nešto sasvim drugo – banalnu svakodnevnicu. Običan život običnih ljudi, neko *drugo* stanovništvo u selima i gradovima, koje je išlo za svojim svakodnevnim poslovima, i to je bilo sve. To je morao biti šok za oslobođioce, jer banalnost svakodnevnog života umesto velelepnih prizora iz mašte stvarno zvuči blasfemično. Zato mi se i čini da sva pevanja, autoerotike i veličanja trijumfa iz kasnijih godina deluju pomalo iznuđeno, i da nisu mogle da otklone osećaje nelagode i razočarenja koji su zame-

nastao osećaj da „stvari“ izmiču kontroli, a koji je onda dalje reprodukovani u javnosti, sve dok nije postao „opšte poznata činjenica“ početkom 80-ih godina, zbog koje su bili uznenireni svi koji su držali do sebe. Mislim da spomenuti osećaj, ni malo slučajno, korespondira sa naglašenijim učešćem kosovskih Albanaca u društveno-političkom životu t.j. njihovom političkom emancipacijom, koja je zapravo percipirana kao upad *Drugog* u polje našeg ekskluzivnog uživanja. Albanci time definitivno preuzimaju funkciju *drugog-koji-krade-naše-uživanje* i tako igraju ulogu glavne pretnje našem užitku. Jer se ovaj uvek konstituiše kao ukraden. Međutim, okrivljujući *Drugog* za krađu uživanja prikrivamo

¹ Uverenje da je neko morao izdati da bismo mi uopšte mogli izgubiti je obrazac koji se sreće svuda i u svim vremenima - dakle, nije ekskluzivno naš, ali je među nama vrlo omiljen. I ima važnu funkciju i danas.

Kosovo je proglašilo nezavisnost i kreće se nekom svojom putanjom, uglavnom nezavisno od toga šta Srbi i Srbija o tome misle. Ipak, mi im uspešno ne dozvoljavamo da na tom putu uživaju, čak uspevamo da im redovno otežavamo život, u čemu onda nalazimo neki poseban užitak. Kao da mi njima krademo uživanje i uživamo u tome.

zapravo traumatičnu činjenicu da *nikada nismo posedovali ono za šta tvrdimo da nam je ukradeno*².

Konstelacija u kojoj imamo, s jedne strane, fantaziju o nesputanom užitku u vezi sa Kosovom, a sa druge paranoičnu viziju o Drugome koji nam to uživanje onemogućava, upravo je ona dobitna kombinacija koja perpetuirala želju i reprodukuje identifikaciju. (O tome su sjajne redove ispisali S. Žižek, J. Stavrakakis i ostalo društvo). Jedan njen važan nusproekt je i formulisanje slike zajedničkog neprijatelja i generisanje mržnje prema njemu. I baš je to bilo ono što nam je trebalo nakon toliko decenija krize užitka! Zato su u toku 80-ih renesansu doživeli ne samo diskurs koji je eksplorisao kosovsku mitologiju, nego i seksipil samog kosovskog mita i masovna zanesenost Kosovom. Jer odjednom kao da nam je svima to postao prioritet u životu! Uostalom, kako drugačije objasniti prisustvo milion ljudi (ili koliko god da ih je bilo) na famoznom skupu na Gazimestanu 1989?

Ovim skupom svečano je obeležena srpska pobeda u jednoj rundi političkih borbi, jer je država Srbija „uspstavila suverenitet“ na celoj svojoj teritoriji (u Vojvodini i na Kosovu). Simboličko i imaginarno značenje ovog skupa bilo je, međutim, još veće: njime je (opet) osvećen poraz iz 1389-te, njime je Kosovo (opet) oslobođeno, njime je – poručivali smo sebi i drugima – prevaziđena trauma i označen početak nesputanog užitka. Koji je, kako se odmah pokazalo, opet izostao. Jer smo ispunivši želju (opet) ukinuli želju i onemogućili užitak. Zato mi je zanimljiv poznati detalj iz govora S. Miloševića na ovom skupu, gde on govori o predstojećim bitkama, ukazujući nam da neprijatelj i dalje vreba i da borba za osiguranje užitka nije gotova. Time kao da je pokušao da osnaži paranoičnu fantaziju o pretećem Drugom i tako održi proizvodnju želje.

Ne damo te zemljo Obilića, ne damo te bez krvoprolīća

Za devedesete godine bi se moglo reći da su u mnogo čemu bile jedno „zgusnuto“ ponavljanje iskustva iz predašnjeg razdoblja. Ipak, bilo je i nekih novih i drugačijih momenata, pre svega to da su kosovski Albanci listom odbili da prihvate novo stanje. Njihovo odbijanje bilo je miroljubivo, ali je bilo nedvosmisleno. Mi smo time bili zatečeni, zbog čega je među nama i počeo da prevladava osećaj da nam vreme ističe, što nas je onda učinilo nervoznjima i agresivnjima. Kako smo osećali da pretinja od gubitka Kosova raste, tako smo postajali ratoborniji, ali i skloniji fatalizmu, uz zlokoban osećaj da se svi zajedno krećemo ka neumitnoj propasti. Zato smo u krajnjoj liniji i bili spremni da prolivamo krv za Kosovo, pogotovo ako ta krv nije bila naša, nego kosovskih Albanaca. I tako je nastalo jedno neodređeno, anksiozno stanje napetog iščekivanja. Čega? Pa, po svemu sudeći, baš onog najgoreg, koje je počelo negde tamо 1997. godine, a kulminiralo 1999-te u ratu protiv NATO pakta, čiji raznovrsni efekti traju do danas.

A gde smo danas sa našim Kosovom?

Kosovo je proglašilo nezavisnost i kreće se nekom svojom putanjom, uglavnom nezavisno od toga šta Srbi i Srbija o tome misle. Ipak, mi im uspešno ne dozvoljavamo da na tom putu uživaju, čak uspevamo da im redovno otežavamo život, u čemu onda nalazimo neki poseban užitak. Kao da mi njima krademo uživanje i uživamo u tome. Jer verujemo da su to zapravo naše pobjede, mali koraci koji nas polako, ali sigurno približavaju... čemu? Šta je to što se mi uopšte nadamo da čemo postići? Niko to ne zna sa sigurnošću, ali se prepostavlja da to mora biti nešto vrlo dobro. Dobro za koga? Ni na to niko ne zna da odgovori. No, bitno je da mi nešto radimo i tako zapravo kupujemo vreme da bismo postigli... šta? Ne zna se.

Očito je da ni nama samima nije jasno šta mi od Kosova i sa Kosovom hoćemo. Jer ono nama nije stvarna teritorija, sa stvarnim ljudima i životom koji se među njima odvija, nego

slika. Mrtva priroda, Kosovka devojka, što se očači na zid i lepo izgleda. Nešto iz registra imaginarnog, što suspenduje vreme, jer smo mi, zagledani u Kosovo, zapravo zagledani u večnost. Ono je nama ono što nam spontano u datom trenutku padne na pamet da ono jeste, pojam čije značenje određujemo samo mi vodeći se isključivo našom fantazijom. A tu granice nema! A ako kojim slučajem stvarnost ne odgovara pojmu – ha! – tim gore po stvarnost.

ma, to je proces u kojem subjekt subjektivira traumu, preuzima traumatski događaj na sebe i preuzima odgovornost za to uživanje³.

Konkretno, to bi moglo da znači da postavimo sebi upravo pitanje sa početka ovog teksta: šta je nama Kosovo? To pitanje možemo raščlaniti na čitav niz drugih pitanja, od toga kako ga doživljavamo, do toga u kakvom se odnosu nalazimo spram njega i kakve obrasce odnosa stalno ponavljamo.

Prekop slike Olivera Ivanovića, Albina Kurtija i karikature iz 1913. godine iz novina „Dielli“ [Sunce] s podnaslovom: „Bežite od mene! Krvolične zveri!“, u kojoj je Albanija oslikana kao naoružana žena koja brani Skadar od Crne Gore [majmun], Janjinu od Grčke [tigar] i nogu vezanih od strane Srbije [zmijsa].

Iz svega što je rečeno je očigledno da je Kosovo naš fundamentalni fantazam. Jer ono je zaista mesto naše traume (iako trauma izvorno ne mora imati nikakve veze sa njim), koje smo mi zaustavili i fiksirali – zbog čega temporalnost onda ni ne igra bitnu ulogu kad se radi o Kosovu – i oko kojeg smo razvili brojne, do sitnih detalja razrađene narative (= masturbacione fantazije), koji se svi spajaju u jednu „veliku priču“, koja pruža odgovore na sva moguća pitanja u našem životu i koja je ujedno i „ono nešto“, *Stvar*, ono što se rečima nikad ne može u potpunosti izraziti ili dovoljno dobro opisati, ali se ipak dà vrlo dobro razumeti i osetiti. Ako si pravi Srbin. Utoliko je *ono* granica koja razdvaja Srbe od onih koji to nisu. Jer smo samo mi sposobni da pojmemosha je *ono*, bez da moramo jedni drugima to da objašnjavamo, među nama se podrazumeva da znamo sha je – a ono je nešto samo naše, na čemu smo izgradili svoje jedinstveno uživanje. Zato na njemu zaista počiva dobar deo našeg identiteta⁴. Ono zaista jeste objekat naše najdublje želje – iako uopšte ne pripada nama t.j. izvorno nije naša želja, već želja drugog, baš zbog toga je postalo naša želja. I sad mi želimo tu želju kao našu sopstvenu i (tvrdimo da) uživamo u toj žudnji, a ujedno smo i vrlo nesrećni u tom uživanju.

Zato mi se čini da se „kosovski problem“⁵ ne može rešiti, ako se ovaj nivo fantazma ne uzme u obzir – a do sada uglavnom nije uziman u obzir. Jer bez toga, problem će nastaviti da postoji, svejedno u kom pravcu tražili rešenje za njega: bilo da Kosovo bude podešeno između Srba i Albanaca, bilo da ostane celo, bilo da bude 120% nezavisno, bilo da se iznenada vratí u državni okvir Srbije, bilo da Albanci odluče da proteraju ili pobiju sve Srbe na Kosovu, bilo da Srbi uspeju da proteraju ili pobiju sve Albance na Kosovu, bilo da se Kosovo i Srbija ujedine u Evropskoj Uniji, bilo u formi neke balkanske socijalističke (kon)federacije. Dakle, ako nam je stalo do trajnog rešenja, prvo moramo da se pozabavimo fantazmom.

Prolazak kroz fantazam

Problem sa fantazmom se rešava tako što se kroz njega prođe t.j. tako što se rekonfiguriše odnos subjekta prema objektu njegove želje. To bi značilo *prolaženje položaja* u fantazmu, čime bi subjekt subjektivirao traumatski uzrok svog sopstvenog postanka subjektom, stupajući na mesto na kome je do tada bila jedna strana želja, želja Drugog. Ono poznato frojдовsko *wo Es war, soll Ich werden*. Drugim reči-

ljamo kad ga imamo, kao i kad ga nemamo? Odakle nam to dolazi, pa onda i zašto? A kakvu funkciju u svemu vrše kosovski Albanci? I kakve to veze ima sa užitkom? Ima li tu bilo kakvog užitka, da li ga je ikada bilo i hoće li ga ikada biti? Neka naši prvi odgovori budu uobičajeni: Sveta zemlja, najskuplja srpska reč, srpski Jerusalim... nema veze, i njih ćemo detaljno raščlaniti i analizirati. Zatim mogu da se postave i mnoga druga pitanja, po principu slobodnih asocijacija, koja će otvoriti dalja pitanja i tako postepeno mapirati fantazam, ukazati na simptome i prepreke, napipati ispuštanja i tenzije, njihove međusobne veze i simbioze, omogućiti artikulaciju do tada neartikulisanog, uvidjanje do tada nevidanog i one sjajne *a-ha!* efekte koji ih prate i teraju na dalje razmišljanje i delovanje. Sve dok ovaj fantazam ne bude u tolikoj meri opisan, razmatran, razvlačen i tumačen, da će najvećim delom izgubiti svoju magijsku privlačnost i „ono nešto“. A kad osetimo olakšanje i na posletku budemo srećni pre svega zato što smo živi, značemo onda i da smo uspešno stigli do kraja ovog procesa⁶.

Mi treba da ODVOJIMO mesto uživanja od Kosova i od svega vezanog sa njim, da preselimo svoje uživanje drugde, naselimo ga oko nekog drugog objekta želje i izgradimo neki novi fantazam. Na taj način mogli bismo Kosovo da posmatramo odvojeno od pitanja užitka, zbog čega bi ono za nas izgubilo veći deo svog značenja. Time bismo oslobodili velike količine blokirane energije i potencijala kako nas samih, tako i kosovskih Albanaca, koji bi se onda mogli usmeriti u drugim pravcima i upotrebiti za brojne druge korisne stvari i namene. Koje stvari i namene? Pa, koje god hoćemo!

2 Slavoj Žižek, *Metastaze uživanja*, XX vek, Beograd, 1996, 15.

3 Tu parola „Kosovo je srce Srbije“ zaista pogoda u centar, jer metaforički sažima suštinu ovog fantazma.

4 Pod kosovskim problemom podrazumevam konkretno permanentnu krizu, vanredno stanje i stalnu pretnju oružanim nasiljem u odnosu između Srbije i Kosova, koja parališe i iscrpljuje oba ova društva.

5 Bruce Fink, *Das Lacan'sche Subject*, Turia+Kant, Wien, 2018, 93-94.

6 Perspektiva posle toga nužno postaje drugačija, zbog čega mnoga sudbinska pitanja „odjednom“ znaju da izgube svoju težinu. Tako će i priznanje nezavisnosti izgubiti značaj i od hamletovskog pitanja života i smrti se svesti na svoju pravu meru.

Dragi prijatelji iz opozicionih redova...

O čemu čutimo kada čutimo o Kosovu

Preklop slike „Seoba Srba“ Uroša Predića, 1896. i slika deteta iz psihijatrijske bolnice u Štimlju na Kosovu, koju je skoro celokupno osobljije napustilo tokom bombardovanja.

Dejan Atanacković

Očemu se danas, zapravo, govori kada se govori o Kosovu? Da li se govori o ljudima ili o teritoriji, o političkoj viziji ili o kolektivnom slepilu, o odbrani nacionalnog interesa ili o strategijama odgođenog samoubistva? O čemu smatramo da govorimo, i ume li neko da na razumljiv jezik prevede rečenicu „nikada nećemo priznati Kosovo“, posle čijeg se izgovaranja, o čemu god da je prethodno bilo reči, razgovor ritualno vraća nejasnom mističnom početku, zamagljenoj slici nekog davnog nedoličnog sna?

Verujem da zaista postoji, u mnogim, pa i opozicionim glavama, *taj opojni san o Kosovu bez Albanaca*, jer to je san uistinu mnogih, možda i neke opskurne većinske Srbije – u kojoj je Albanac jedan oduvek tajanstven pojam, neodstupan, odbojan, uznenimirujući i pogoden da se na njega istovremeno projektuje i osećaj superiornosti i najjeziviji strah – jedan

san, dakle, kojim se, u nekoj meri planski, u nekoj podsvesno, a najčešće podsvesno planski, briše razlika između želja i stvarnosti. To je ona fantazmagorična slika koja zatreperi svaki put kada se, bilo iz ambijenta vlasti bilo opozicije, začuje ta rečenica: „nikada nećemo priznati Kosovo“. Oni koji je ritualno izgovaraju, tada, zapravo, hteli ne hteli, govore upravo o tome: o Kosovu bez Albanaca.

Jer, naravno, ako bismo uključili Albance u tu hermetičnu sliku, čitava stvar postala bi isuviše realna za potrebe titravog populističkog mita, čijem epskom ponavljanju ne može da pogoduje realnost ni u kakvom obliku, a kamoli još realnost naseljena nekakvim ljudima. Uostalom, nije li ratna politika srpske države devedesetih upravo računala na prečutnu saglasnost većinske Srbije sa masovnim progonom i uništenjem tog nejasnog Drugog i nije li današnje ignorisanje masovnih grobnica albanskih civila u okolini Beograda upravo dokaz dugoročno stečenih kompleksa?

Bilo bi u svemu tome, da se cela stvar ne približava dramatičnom svršetku i budući da zadah ucenjenog vlastodršca sve više zaudara na rat, i podosta prostora za okasneli humor, kao što je uobičajeno slučaj sa većinom tragedija. Zamislite, na primer, da najednom zaista urode plodom famozni diplomatski napori Srbije, da većina zemalja sveta poništi priznanje kosovske nezavisnosti, da se Kosovo uz skrušenu saglasnost albanske strane vrati u državne okvire Srbije, i da za tren oka, dok Albanci radosno uzvikuju „Kosovo je Srbija“, Srbija postane najveća albanska država na Balkanu.

Tvrdim sa punim uverenjem, i izazivam svakoga da do kaže suprotno, da je priča o tome da neko ovde *iskreno* želi da se Kosovo vrati u ustavno pravne okvire Srbije, naprosto, potpuna laž. Ne, niko u Srbiji, bojim se, to ne želi, ponajmanje

O čemu se govori, ako se ne govori, i to svakodnevno i beskompromisno, o kontinuitetu ratne politike drugim sredstvima, o kontinuitetu bezumlja i neodgovornosti, o višedecenijskom kontinuitetu organizovanog kriminala?

one najglasnije populističke mutivode, jer, objektivno govoriti, sem tog papagajski ponavljanog iskaza nema nijednog opipljivog dokaza o takvoj želji i nameri, a i ako se takav dokaz negde krije, krije se ne bi li se u mrklom mraku političke bezidejnosti sakrila njegova infantilna nesuvislost. I to je možda i najtužniji i najperverzni deo kosovske laži.

Jer verujem da zaista postoji – da ispravim prethodnu formulaciju – u mnogim, pa i opozicionim glavama, a mislim baš na opoziciju evropsku i demokratsku, *taj uzbudljivi san o Kosovu bez ljudi* i biće da je i to san neke opskurne većinske Srbije. Kosovo je savršeni san samo ako je prostor lišen obvezujućih i realnih politika koje uzimaju u obzir činjenicu o postojanju ljudskog života i s njima povezanih ljudskih interesa – politika koje u posledicama traže uzrok i u uzrocima posledice, koje dosežu dalje od jednog šahovskog poteza – te samim tim prostor potpuno lišen stanovništva koje bi zah-

Tvrdim sa punim uverenjem, i izazivam svakoga da do kaže suprotno, da je priča o tome da neko ovde *iskreno* želi da se Kosovo vrati u ustavno pravne okvire Srbije, naprosto, potpuna laž.

tevalo i drugi i treći i mnoge naredne poteze. Srbi koji nastanjuju Kosovo, jednako su trn u oku politike „nikad“ i politike „ne damo“ koliko i Albanci koji nastanjuju Kosovo. Iskaz „nikada nećemo priznati Kosovo“ zapravo je momentalna i najpreciznija poruka da nema nikakvih ideja o tome kako sa tim trnom izaci na kraj.

O čemu se, dakle, govori kada se govori o Kosovu? O podršci narodu da bude narod ili opovrgavanju prava građanima da budu građani? O strategijama preživljavanja ili obrascima kolektivnog samoubistva? O ponosu ili o kukavičluku? Najkomotniji deo većinskog govora i većinskog čutanja o Kosovu upravo je u ideji da se veći deo Srbije nalazi, kao u zatvorenoj kutiji, negde između svake od ovih mogućnosti – da Srbija živi kvantnu realnost Šredingerove mačke, problem čiji je najbezbednije rešenje da nikonička i ne sazna da li je nesretna mačka živa ili mrtva.

O čemu se govori, ako se *ne* govori, i to svakodnevno i beskompromisno, o kontinuitetu ratne politike drugim sredstvima, o kontinuitetu bezumlja i neodgovornosti, o više-decenijskom kontinuitetu organizovanog kriminala? Teško je, istina, govoriti o šumi stojeći iza drveta. Da bi se o tome govorilo potrebno je pobediti laž. Da bi se o tome govorilo, najpre mora da se otvari kutija.

zacementirani u politikantskoj žabokrečini u kojoj mnogima od vas već jedva da se naziru glave. Obavestite građane Srbije o tome što svi znamo da je istina. Saopštite činjenicu da je Kosovo nezavisna država, sa kojom Srbija mora da, u svome najboljem interesu i u interesu Srba koji žive na Kosovu, gradi prijateljske odnose. Saopštite, kao ljudi solidnog opštег obrazovanja, činjenicu da se laž koja ovde često i rado postaje istina, pod dejstvom gravitacije, jedine sile kojoj se svaka laž izvesno mora povinovati, pre ili kasnije stropoštava na tvrdu zemlju i opet pretvara u laž. Objasnite da Kosovo nije teritorija bez ljudi, koju većina ovde sanja, a ne zna da sanja, makar i rizikovali, kao i ja sada, da vas gledaju belo i kažu da trabunjate gluposti.

Objasnite političku i moralnu dimenziju problema kojih ste u potpunosti svesni i to već godinama. Objasnite jednom za svagda, jer to vrlo dobro znate, da je uistinu teško, zapravo nemoguće, zadržati teritoriju gde je država Srbija pobila 10 hiljada ljudi, proterala gotovo milion, i na kraju izgubila rat. Otpočnite, koliko je u vašoj moći, diplomatsku ofanzivu normalizacije odnosa Beograda i Prištine, tako što ćete otvoriti svoj lični, ljudski i politički dijalog sa sagovornicima koje ćete se sami potruditi da identifikuјete. Tako što ćete organizovati sastanke sa predstavnicima kosovskih vlasti, opozicije

Prestanite da svoju političku poziciju gradite tako što računate na izborni rejting. Uostalom, osvrnite se oko sebe. Da li vam je za rejting bitna Srbija koja misli svojom glavom?

Srbije, na održavanju kriminalnih struktura koje vrše teror nad srpskim stanovništvom na Kosovu. Podsećajte građane svaki dan da je Srpska lista kriminalna organizacija koja je ubila Olivera Ivanovića po nalogu iz Beograda i koja i dan danas progoni i preti svedocima. Ako verujete u projekat Zajednice srpskih opština, onda iznesite svoj stav o implementaciji takvog sporazuma, kažite nešto što liči na političko mišljenje o tom pitanju, izvedite tu priču izvan terena huligansko-najvačkog baljezganja i apstraktnih pseudopolitičkih formi.

Jer radikalno-espeesovska vlast sprema novi krvavi pir na Kosovu, predstavu sa

Već sada ste odgovorni, mnogi od vas na vrlo konkretni način, za učešće u permanentnoj lobotomizaciji većinskog stanovništva. Već sada ste odgovorni što je moglo da dode dotle da jedan manjak i kriminalac u svoju lažljivu predstavu o borbi za srpske interese uvođi ratne avione. Već sad ste odgovorni za to što većina građana Srbije živi u paralelnom svetu. Prestanite da svoju političku poziciju gradite tako što računate na izborni rejting. Uostalom, osvrnite se oko sebe. Da li vam je za rejting bitna Srbija koja misli svojom glavom?

Jer propustićemo, kao građani, kao politički subjekti, kao moralni subjekti, kao društvo, jednu važnu priliku, da čin priznaja Kosova, koji nije drugo do čin priznaja stvarnosti, bude čin definitivnog raskida sa besprizornom, psihopatskom, kriminalnom, sadističkom politikom koja je vladala deve-decesih, koja vlada i danas hipnotisanom i ucenjenom Srbijom, koja nosi u sebi živo seme zla spremno za setvu u svakom godišnjem dobu. Jer znate i sami da nije ni najmanje nevažno ko će, u kom kontekstu, na koji način, da to priznanje formalno objavi. Ne, niko, pa ni vi, nećemo imati koristi od toga da Vučić to odradi kao jedan od svojih hiljadu prljavih poslova. Dvadeset tri godine nakon kapitulacije srpske ratne politike, zacementirano odsustvo razumevanja o uzrocima tog

Prekop slike okupljanja na Vidovdan na Gazimestanu 2009. godine i slike dece u izbegličkom kampu u Stankovcu, u Makedoniji.

Dragi prijatelji iz opozicionih redova, narodni poslanici, odbornici, pripadnici van-parlamentarne opozicije, one koja je zaista opozicija – ili makar to tvrdi – čvrsto pozicioniranom bezumlju, molim vas da kao razumni ljudi, gde god da ste, i kako god se zvao politički entitet koji zastupate, preuzmete makar deo odgovornosti za stvarnost u kojoj živimo. Ne može to niko da uradi u vaše ime. Svakome to predstoji kao pojedinačni čin lične odgovornosti, i zato požurite, jer ako neko uradi umesto vas, ostaćete zauvek

i civilnog društva. Tako što ćete poneti sa sobom fotoaparat, mobilni telefon, video kamjeru i vratiti u Beograd nesumnjive dokaze da i tamo postoji civilno društvo, politički život, da i tamo kao i ovde postoji neka zadražna vlast i neka kritički nastrojena opozicija. Tako što ćete da ponudite i tamo i ovde svoje političke vizije budućnosti, nasuprot prodavanju magle prošlosti.

Objasnite građanima Srbije da je politika Aleksandra Vučića u potpunosti zasnovana na kriminalu, na pljačkanju javnog budžeta

paljevinama i pucanjem, sa naoružanim natuščicima koji dobijaju naloge sa Andrićevog vencu. Građanima Srbije preti se uvođenjem viza, moguće i drugim sankcijama, u trenutku dok je svet na ivici sukoba svetskih razmera. Pogledajte malo unazad, sasvim nedavnu istoriju, ako vam je zaista potrebno podsećanje na katastrofalne posledice identične srpske politike deve-decesih. Bićete jednakodgovorni kao i vlast za stradanja i pustošenja, za izolaciju, za siromaštvo, za pretvaranje Srbije u kartel-državu lišenu podrške zapada.

poraza preti da dugoročno postane još dublji i još strašniji poraz. Propustićemo priliku da pokazemo da je njihov rat bio osveta mediokriteta, osveta neobdarenih. Propustićemo da pokazemo da znamo za bolje, da ima mostova koje nam neće uzeti, tvrđava koje neće osvojiti, gradova, reka, šuma koje neće uspeti da zatriju. Propustićemo da pokazemo da nema im, i da smo drugačiji i bolji.

Zajednice opština bez građana

Kosovo je srce vlasti Srbije

„Neko je ovde pokretao ljude kao figure na sahovskoj tabli“¹

Branka Ćurčić

Sta znači danas otići na Kosovo kao Srbin, kao stanovnik srpske države? Otići u „svetu srpsku zemlju“, kročiti na jedan deo njene teritorije, stupiti tamo gde milioni Srba nikada nisu a koji znaju da *Kosovo je Srbija*? Kretati se u pravcu suprotnom od onog kojim se sve masovnije kreću Srbi sa Kosova svakodnevno se iseljavajući? Zašto

Egzistencija je izjednačena sa lojalnošću koja predstavlja racionalizaciju sveprisutnog i najčešće internalizovanog straha, jer ljudi nemaju ni političku mogućnost da odlučuju o sebi i svom životu.

im tamo nema života? Zbog kosovske politike i Albanaca? Ili, pak, zbog srpske politike? Odnosno, kakvu to vlast ima srpska država na Kosovu – nad teritorijom ili zapravo *samo nad ljudima*?

Otišli smo na Kosovo kao istraživači, kao neko ko želi da sazna šta se tamo *stvarno* dešava, jer do sada stečeni uvid u strategije vlasti u Srbiji i u medije koje ih prenose javnosti, govori nam jedino da je reč o manipulaciji, podeli i zastrašivanju ljudi. „Ići i videti“ da bi se uverili u faktičko stanje *na terenu*, nadopunjujemo čuvenom antropološkom smernicom da je važno „biti tamo“. Štaviše, da je pisanjem i sposobnošću da uverimo druge da je njime, pisanjem, proisteklim iz toga što smo zaista prodrili u *drugi oblik života* (ili što je on prodro u nas), moguće izgraditi kredibilitet da iznesemo svoje uvide, kako je smatrao antropolog Kliford Gerc. Međutim, mi nismo antropolozi, a povlačenje paralele sa antropološkom metodom može da stvari dodatne probleme, i njih je nekoliko. Prvo, teško možemo reći da se radi o „drugom obliku života“ kao nečemu što je egzotično, nepoznato i sasvim strano. Radi se o Srbima i Albancima koji naseljavaju Kosovo, čiji identitet delimo kao i donedavno suživot u okviru bivše Jugoslavije, čak nekoliko Jugoslavija. Ali, naš pristup nije identitetski i tu dolazimo do drugog problema, nije „drugi oblik života“ predmet našeg izučavanja koji bi tražio svoje utemeljenje u humanističkim ili čak tvrdim naukama.

Ono što nas je zanimalo jeste razgovor sa ljudima na Kosovu, šta oni govore, misle i rade, kako žive, i, pre svega, čine li išta što nam može ukazati da misle politiku (koja nije naš predmet u naučnom smislu), subjektivno i u smislu koji nas, kao aktiviste, zanima, a to je politika na njihovoj strani, tačnije na distanci prema vlasti i politici države. Tom pristupu, specifičnom postupku koji je inaugurisao Silven Lazaris *Antropolologijom imena*, već duže vreme pokušavamo da doprinesemo svojim uvidima. Ali ako to o čemu ljudi govore nije politika, šta je to što danas ljudi na Kosovu misle? Kakva je njihova intelektualnost? Ili ako je politika i dalje u igri, pitamo se da li je ljudi misle na svoj, subjektivni i autonoman način? Uverili smo se da se o politici ipak priča, ali ne i da to nije politika o kojoj govori vlast i za koju se čini da je ljudi bespogovorno slede, slušaju i potvrđuju. A pošto se naša poseta ticala Mitrovice, a pre svega Severne, u kojoj smo većim delom boravili, govorimo o Srbima koji čine gotovo sto posto stanovnika ovog dela podeljenog grada. Štaviše, u pitanju je sto posto potpuno zavisnih ljudi od srpske države jer nije reč samo o zaposlenima u njenim privremenim organima. Time što ne plaćaju struju i vodu od 1999. godine, ljudi su preko svojih domaćinstava u potpunosti zavisni od srpske vlasti. Egzistencija je izjednačena sa lojalnošću koja predstavlja racionalizaciju sveprisutnog i najčešće internalizovanog straha, jer ljudi nemaju

ni političku mogućnost da odlučuju o sebi i svom životu. Za to se pobrinula Srpska lista, jedina politička opcija Srba na Kosovu koja je neskriveno pod direktnim uticajem srpske države i organizovanog kriminala. Reč *preživljavanje* tamo ima svoj bukvalan smisao, s obzirom na pretnje i ucene, ali i likvidacije političkih neistomišljenika. To što su one ipak retke, manje govori o objektivnoj statistici ubistava, a više o retkosti oponenata politici koja dominira. Danas je teško naći upotrebu reči *politika* koja nije pripisana državi i vlasti. Ali, pitanje koje se ipak postavlja, jeste: ima li prostora za politiku ljudi koja bi bila na distanci od države, najpre od srpske, kojom bi ljudi na organizovan način odlučivali o sebi i svom životu na Kosovu?

Razgovarati sa ljudima je teško u situaciji u kojoj ste *samopozvani*, čak i ako ste organizacija civilnog društva koja je ostvarila kontakte u svom „prirodnom“ okruženju, među sebi sličnima, dakle, među organizacijama. Za početak je važno reći da su one koje smo upoznali mahom multietničke, u njima rade i Srbi i Albanci, kao i druge manjine. Po tom osnovu, a zatim i po njihovoj finansijskoj nezavisnosti od novca oba politička sistema, srpskog i kosovskog, one na osnovnom nivou predstavljaju prostor sasvim drugačiji od onog koji ih okružuje. Da li činjenica

¹ Milan Radonjić, *Oliver kao brat za brata*, NIN d.o.o. Beograd, 2020. godina, str. 68.

Preklop slike „Kneževa večera“ Adama Stefanovića, 1871. i slike hapšenja Albina Kurtija na protestima protiv prisustva UN-a u Prištini 2005. godine.

Parafrazirajući ovaj iskaz, možemo reći da politika i diplomacija nikako ne idu jedno s drugim, jer je njihovo izjednačavanje ono što zapravo otuđuje ljudi od mišljenja politike.

ekonomske nezavisnosti od državnih politika implicira i političku nezavisnost, odnosno distancu prema vlasti? Mišljenja smo da je to moguće i to nazivamo *politikom civilnog društva*. Naravno, potrebno je da takve politike i bude. Izravno razgovarati o politici je bilo teško u situaciji u kojoj organizacije insistiraju na svojoj odvojenosti od politike, odnosno na svojoj *apolitičnosti*. Međutim, po našem mišljenju, i politici se govorilo sve vreme.

Kakva je onda ta politika, politika koju smo „sreli“ i koju ljudi na severu Kosova zastupaju? Najpre, jasno je izraženo

sistem reguliše status svake druge? Kakve posledice na ljudi ostavlja činjenica da se u zvaničnom srpskom narativu umesto reči manjina koristi „nevećina“, kako se nazivaju Srbi na Kosovu? Da li to treba da ih ohrabri na pokretanje autonomne politike ili samo da potvrdi i osnaži njihovu privrženost politici srpske države koja se kreće ka priznanju Kosova, ali to pokušava od njih da sakrije? Nije u pitanju samo puka igra rečima, već pažljivo osmišljen diskurs srpske države koja njime takođe vrši uticaj na Srbе na Kosovu, a taj diskurs među njima uspešno cirkuliše.

Međutim, postavlja se pitanje da li bi autonomija obezbeđena kroz ZSO bila priželjkvana i prizivana politička autonomija Srba na Kosovu? Sumnjamo da kulturno-obrazovna i administrativna (donekle i izvršna?) autonomija može da obezbedi i političku. Za nju bi morali da se izbore ljudi na Kosovu, Srbi koji bi konačno izgradili svoj subjektivni politički kapacitet na distanci od srpske vlasti, a u sledećem koraku i od svake druge. Ukoliko se borba za političku autonomiju Srba na Kosovu smatra krucijalnom, onda bi na njoj trebalo raditi – ne nužno formiranjem nove izborne liste, već nedvosmislenim javnim govorom o političkoj situaciji i, s obzirom na nju, radom sa ljudima. Mogao bi, ali da li je i moguće?

veze sa politikom, čak više ni sa državnom, a pogotovo sa onom koju bi ljudi vodili na distanci od vlasti. „Jevandelje i diplomacija ne idu jedno sa drugim“, zaključak je sveštenika u filmu „Amen“ Koste Gavrasa nakon propalih pregovora koji su za cilj imali da spreče holokaust Jevreja. Parafrazirajući ovaj iskaz, možemo reći da *politika i diplomacija nikako ne idu jedno s drugim*, jer je njihovo izjednačavanje ono što zapravo otuđuje ljude od mišljenja politike. Pozitivne koncepcije diplomacije, kao pregovora koji se mogu odvijati među ljudima kao političkim akterima, ostavljamo po strani, jer su ljudi koji danas žive na Kosovu predmet manipulacije vlasti a ne ravnopravnog uključenja u politički proces.

I konačno, „ići i videti“ i iz prve ruke se uveriti u političku situaciju na severu Kosova, motivacija je koja ima i svoju dublju, subjektivnu stranu. Odlazak na Kosovo je za nas značio da ćemo uvidom u odnos ljudi i vlasti uspeti bolje da vidimo šta je to što se dešava u Srbiji, o politici koja se odvija „kod kuće“, a u kojoj i sami učestvujemo. Delimično smo to i postigli, jer je Mitrovica, Kosovska Mitrovica, odnosno Severna i Južna Mitrovica, prostor na kojem vlast u političkom smislu uspešno razdvaja ljude jedne od drugih, potpiruje sukobe i neprijateljstvo, upravlja i manipuliše njima,

Prekop slike Albina Kurtija i Edija Rame i slike konferencije za novinare OVK-a, 13. mart 1999. godine. Sede Fatmir Ljimaj (levo), Hašim Tači (u sredini) i Sulejman Seljimi (desno).

mišljenje da je Srbima na Kosovu potrebna politička autonomija, i od Srpske liste i od srpske države. Ali, da li i na koji način i od kosovske? Sadržaj rada ovih organizacija jeste pomirenje i, pre svega, integracija, i u tome leži dvosmislenost pozicije koju zauzimaju – raditi na integraciji u kosovski sistem koji Srbi ne žele. Razumemo tu vrlo tešku poziciju u kojoj se i sami nalazimo: raditi sa ljudima i iznositi predloge koje oni odbijaju. Ili im je rečeno da ne treba da ih žele (integracije) jer je kosovski sistem neprijatelj: Albanac je neprijatelj koji je u skladu sa opštim narativom danas oličen u liku Albina Kurtija. Takođe smo čuli da je Srbima na Kosovu bilo bolje pod Tačijem, bez obzira što on danas sedi u Hagu i odgovara za ratne zločine, što nam može dosta toga reći o stabilnosti kao idealu državnih politika koja se uspostavlja na saradnjom i pregovorima dve kriminalizovane i zločinačke vlasti. Danas, kada sa jedne strane pregovaračkog stola više ne sedi kriminalac i zločinac, situacija se smatra nestabilnom. To i jeste zvaničan narativ srpske države, a sve više i medunarodne zajednice, koji je opšteprihvaćen kako u Srbiji tako i među kosovskim Srbima.

To ujedno znači da je dvosmislenost ove pozicije još složenija. U pitanju je rad na integracijama koji Srbi pod snažnim uticajem politike srpske vlasti odbijaju i to za rezultat im a dve stvari: nelagodu i odsustvo govora o problemu u čijoj je osnovi odbijanje rada na integraciji i predloga koji se pred ljudi iznosi, a zatim i podovlačenje zahteva za formiranje Zajednice srpskih opština (ZSO) kao primene Briselskog sporazuma koja Srbima treba da obezbedi autonomiju u okviru kosovskog političkog sistema. Da li se time implicitno i posredno pristaje na nezavisnost Kosova regulisanjem statusa srpske manjine, kao što se u jednom političkom i državnom

Srpsko stanovništvo na Kosovu je pod brutalnim pritiskom kriminalne organizacije i srpske vlasti koja je štiti i obezbeđuje joj opstanak i nesmetan rad, dok su građani srpske nacionalnosti njihovi taoci.

Čini se da u osnovi ove situacije, u kojoj je mnogo toga neartikulisanog i (namerno) neizrečenog, leži tzv. *konstruktivna dvosmislenost*. Dvosmislenost koju smo videli, dvostruko pozicije u kolokvijalnom smislu reči, ima svoje uteviljenje u diplomatskom jeziku i praksi, i nalazi se u osnovi tumačenja zvaničnih sporazuma kojima se nastoji rešiti srpsko-kosovski konflikt. Ili, bolje rečeno, ima osnovu u jeziku državnih politika, svih koje u ovom procesu učestvuju. Ali se na njoj ne zaustavlja, jer jezikom takve politike govore gotovo svi koji su u javnom prostoru pozvani da kažu bilo šta o trenutnoj situaciji na Kosovu. Njome se ostavlja prostor za nedorečenost i nekonsekventnost rečenog, što za posledicu ima širok prostor za manipulaciju – manipulaciju ljudima na Kosovu, Srbima i Albancima, a mi vidimo i Srbima u Srbiji, kako je rečeno, da se ne bi *otuđili* od čitavog procesa. Ali zapravo je manipulacija ljudima otuđenje koje nema nikakve

koruptivna je i kriminalizovana. I to na mnogo direktniji način nego što je to vidljivo u Srbiji. Našu prepostavku je već potvrdio iskaz Olivera Ivanovića, koji je govorio o tome da sve što se događa na Kosovu stiže neumitno i u Beograd, bez obzira što se nadao da će iz Beograda na Kosovo jednom doći drugačija politika i drugačiji način razmišljanja.

U vrlo direktnom smislu, ono što vidimo na Kosovu je tehnika upravljanja i politika države koja više nije zasnovana na principima „države teritorije“, jer se prisustvo srpske države na teritoriji Kosova odvija kroz privremene organe i kao takvo je minorno. Naglasak je danas stavljen na „državu stanovništva“, odnosno na tehniku upravljanja njima, što čini Kosovo srećem vlasti Srbije koju ima nad ljudima. Ljudima, koji su po rečima novinara Milana Radonjića, pred našim očima kidnapovani od politički potkovanih kriminalaca.

Štiti li srpska vlast Srbе na Kosovu? Ili nekoga drugoga čiju zaštitu pokušava da predstavi kao odbranu srpskih nacionalnih i državnih interesa? Srpsko stanovništvo na Kosovu je pod brutalnim pritiskom kriminalne organizacije i srpske vlasti koja je štiti i obezbeđuje joj opstanak i nesmetan rad, dok su građani srpske nacionalnosti njihovi taoci. Zarobljena država, o kojoj je poslednjih godina reč kada se misli i analizira srpska politička situacija, na Kosovu je *zarobljeno društvo* i mesto na kom se jasno vidi da je vlast gospodar i zaštitnik organizovanog kriminala. Nije li to upravo ono što je već stiglo u Srbiju? I nismo li mi oni koji treba da insistiraju na tome da je vreme da iz Beograda na Kosovo konačno stigne drugačija politika, ona koja će biti na distanci od srpske vlasti, da bi konačno bila moguća autonomna politika Srba na Kosovu?

Emancipacija Srbije će se meriti odnosom prema opštinama Preševske doline

Nezavisnost Kosova nije dovoljna

Dragan Stojković

Kosovski čvor počinje da se dreši. Neumitan i nezaučavljiv proces ulaska Republike Kosovo u međunarodne institucije, vodi vremenom ka nezvaničnom priznaju, i uspostavljanju normalnih međudržavnih odnosa. Proces je to koji će još trajati, sa manje ili više natezanja, ali sa sve manje neizvesnosti. Naravno, osim ako neko u ludilu ne napravi nekakav samoubilački potez. Na žalost, ludilo je u našoj istoriji najčešće pobedivalo nad svim razumnim i miroljubivim rešenjima. Uskoro će se videti koliko je miroljubiva retorika političara bila licemerna, ili, koliko su vojne vežbe i podizanje borbenih aviona bili samo sredstvo za maskiranje političkih dogovora. Vlastodršci u Srbiji će na

kraju morati da prihvate realnost, jednoglasnu međunarodnu direktivu, a ceo slučaj će toliko dramatizovati da prikaže sebe kao žrtve svetske zavere i otimanja. Da bi u narednim decenijama i vekovima tu priču mogli da eksplastišu i vladaju zaluđenim narodom u nedogled.

Kad se gleda u budućnost, onda treba usmeriti pažnju na mnogo važnija pitanja koja će uslediti posle dana formalnog priznavanja. Prvo pitanje je kako će se prevazići stalna, a sad posebno podgrejana kriza sa statusom takozvane Republike Srpske u okviru države Bosne i Hercegovine. Najopasniji, kompenzacioni zahtev, koji bi bio na ivici ozbiljnih sukoba, bio bi reciproitet – izdvajanje RS iz BiH i pripajanje Srbiji, ili stvaranje pandana RS na Kosovu, u obliku ZSO. Ali, bilo

Politička ideja decentralizacije države i jačanja lokalne samouprave postoji kao jedini integrativni projekat u postojećem stanju kad centralizovana vlast proizvodi stalne krize u odnosu sa svojim građanima, i sa celim svetom.

Preklop slike „Osvećeno Kosovo“ Paje Jovanovića, 1921. i slike sa suđenja Nebojši Pavkoviću u Hagu.

Iz današnje perspektive srbijanska politika sve nade polaže u takozvanu Zajednicu srpskih opština na severu Kosova. Zabluda je da se ovim planom kompenzuje gubitak celog Kosova – u suštini, takav plan samo produbljuje postojeće probleme i proizvodi nove. Pre svega, briše se građanski karakter društva i uvodi se etnički.

kakvo razrešenje tog pitanja mora jednog dana da stavi na dnevni red mnogo važniju temu:

Pitanje je kako će se živeti u tim novim uslovima, kako će se te države (Srbija, Kosovo, BiH) odnositi prema svojim građanima – konkretno, kosovske vlasti prema manjinskim Srbima na celoj teritoriji Kosova, a kako srpske vlasti prema manjinskim Albancima u takozvanoj Preševskoj dolini. Tačnije postavljeno ovo pitanje glasi – Kako će se ove države odnositi prema svim svojim građanima, bez obzira na nacionalnu pripadnost?

Iz današnje perspektive srbijanska politika sve nade polaže u takozvanu Zajednicu srpskih opština na severu Kosova. Zabluda je da se ovim planom kompenzuje gubitak celog Kosova – u suštini, takav plan samo produbljuje postojeće probleme i proizvodi nove. Pre svega, briše se građanski karakter društva i uvodi se etnički. Tim projektom se Srbi južno od Ibra guraju u podređeni položaj, baš kao i Albanci koji žive severno od Ibra. Eventualni reciproitet, davanje istih prava, koje ima ZSO, opština na jugu Srbije, u Bujanovcu, Medvedi i Preševu, vodi stvaranju enklave koja niti može biti

u sastavu Kosova, niti može očekivati poboljšanje svog položaja u okviru države Srbije. I jedna i druga pretpostavljena Zajednica bila bi samo pogodno tlo za dalje podele, izolaciju, i žarište nezadovoljstva i sukoba.

Rešenje Kosovskog čvora ne treba očekivati samo u formalnom priznavanju državne nezavisnosti, nego ga treba tražiti u suštinskoj emancipaciji, pre svega društva u Srbiji, što bi moglo pozitivno da se odrazi i na odnose unutar Kosova. Prvi korak emancipacije bio bi priznavanje činjenica o razmerama ratnih zločina počinjenim nad albanskim civilima tokom NATO kampanje, kao preduslov za razgovor o zločinima koje je OVK počinila nad Srbima posle juna 1999. i u martu 2004. Emancipacija, oslobođanje od teškog istorijskog tereta zabluda, mitova, predrasuda, nacionalizma i mržnje, znači i oslobođanje društva od nasilja države koja mu nameće svoju volju, svoju ideologiju, u svim oblicima života, pre svega privrede, a zatim samostalnog delovanja i razvoja u oblastima obrazovanja, kulture, zdravstva.

Politička ideja decentralizacije države i jačanja lokalne samouprave postoji kao jedini integrativni projekat u posto-

jećem stanju kad centralizovana vlast proizvodi stalne krize u odnosu sa svojim građanima, i sa celim svetom. Takva politika ne znači ukidanje i slabljenje države, naprotiv, država koja bude oslobođena od uzurpatora – političke samovolje korumpirane od domaćeg i stranog kapitala, od ideoškopolitičkog programa Crkve, moći će da bude efikasan servis građana – koji je kontrolisan, i koji služi javnom interesu. Zaista korenite promene moraju menjati ceo sistem organizacije države i društva. Postojeća parlamentarna demokratija je usurpirana od političkih partija koje se održavaju na političkoj sceni nacionalističkim, demagoškim manipulacijama, lažima i propagandom i ne zastupaju stvarne potrebe i interes građana. Decentralizacijom i razvijenom lokalnom samoupravom, demokratija bi dobila šansu da bude bliža vojnjici građana.

Ovakav politički program može biti nova politička vizija koja bi bila prihvatljiva svim građanima, bez obzira na etničku pripadnost. U praksi, to znači da bi i Srbi i Albanci imali zajednički interes za uspostavu novog društvenog odnosa na celoj teritoriji Srbije, a ne samo u enklavi Preševske doline. Albanci se ne bi borili za ekskluzivnu samostalnost samo svoje Doline, nego zajedno sa Srbima za jačanje lokalne samouprave u celoj Srbiji. Na taj način i Srbi i Albanci bi izašli iz svog uskog nacionalnog interesa i podigli bi ga na drugi novo, zajedničkog interesa građana. I sam tako, kad bi umesto da budu „politički Albanci“ ili „politički Srbi“, postali *politički građani*, imali bi izgleda da izađu iz postojećeg začaranog kruga. Dakle, ni jedna opština u Srbiji, „Od Horgoša do Preševa“ ne treba biti „srpska“ nego treba biti svojina građana koji u njima žive. Građani u opštini Preševo nisu diskriminisani samo na planu prava nacionalnih manjina (obrazovanje, udžbenici, priznavanje diploma...) nego i u odnosu na prava i povlastice koje u odnosu na njih

Preklop slike „Sveti Sava blagosilja srpcad Đorđa Krstića, 1891. i slike zbegličkog kampa u Stankovcu 1999. godine.

Najveći nacionalni interes građana Srbije bio bi podrška Albancima, stanovnicima Preševske doline, da izađu iz izolacije i da budu ravnopravno tretirani kao svi ostali stanovnici Srbije – ne samo po nacionalno-manjinskim pravima, nego suštinski, po građanskim i ljudskim pravima i uslovima za privredni razvoj.

imaju stanovnici, na primer, Vladičinog Hana, kad su u pitanju investicije i podrška države privrednom razvoju. Ali i stanovnici Vladičinog Hana su isto tako diskriminisani u odnosu na centralnu vlast u Beogradu, status i moć prestonice. Beograd kao prestonica je država u državi, po svim pokazatelimima, ne samo zbog broja stanovnika, nego i veličine budžeta, gradnje, odlučivanja... Vladičin Han i Preševo (i 90 odsto opština u Srbiji) treba da prepoznačaju taj zajednički podređeni položaj koji ih drži u zaostalosti.

Bez ovakvog političkog zaokreta, prepoznavanja zajedničkih problema i zajedničkih interesa političke saradnje i udruživanja – samo bi se po ustaljenom modelu ponavljali postojeći odnosi u kojima svemoćna država sprovodi svoju volju nad svim svojim građanima sakrivajući se iza nacionalnih, takozvanih „srpskih“ interesa. Najveći nacionalni interes građana Srbije bio bi podrška Albancima, stanovnicima Preševske doline, da izađu iz izolacije i da budu ravnopravno tretirani kao svi ostali stanovnici Srbije – ne

samo po nacionalno-manjinskim pravima, nego suštinski, po građanskim i ljudskim pravima i uslovima za privredni razvoj. Kao takvi oni mogu predstavljati most saradnje između Kosova i Srbije, za budućnost u kojoj su granice samo formalne, administrativne. Upravo onakve kakve su danas u Evropskoj uniji, a kakve su nekad bile u SFR Jugoslaviji. Sve ono što je nepovratno propušteno tokom više decenija na Kosovu, može se ispraviti u Preševskoj dolini.

Naravno, sve su to mogućnosti. Došli smo do absurdne situacije da nam prošlost izgleda kao utopija a da nam je distopija budućnost. Pitanje je da li uopšte ima vremena za otrenjenje i pronalazak puta izlaza iz ratnog čorsokaka, ili je neumitna još jedna katastrofa, ali ovog puta najteža, da bi se iz pepela rodio neki novi život.

Preklop slike murala „Lazareva kletva“ u Užicu i slike kosovskih Albanaca koji prelaze granicu Kosova i Albanije 1999. godine.

APEL KOSOVU

Čvrsto verujući da su:

- građanske slobode i demokratija važnije od svih etničkih i državnih interesa;

- ljudska prava (uključujući posebno i ženska ljudska prava), kvalitet života i ljudska bezbednost iznad državnog suvereniteta;

- učešće u izgradnji pravednog i trajnog mira, kao i delovanje na pomirenju i uspostavljanju demokratskog poretka naše pravo i naša obaveza, pa da ćemo i dalje negovati solidarnost sa svima koji odbijaju lojalnost svojim patrijarhalnim nacionalističkim i militarističkim vođama,

Imajući u vidu da je:

- režim Slobodana Miloševića sprovodio na Kosovu aparhejd prema nesrpskom (naročito albanskom) stanovništvu i sistematski pretvarao pripadnike/ce tamošnje etničke većine u građane drugog reda;

- uporno širio atmosferu podozrenja i mržnje i osećanje nadmoći srpskog etnosa;

- počevši od 1998. organizovao i sprovodio masovne zločine nad kosovskim Albancima (što ne opravdava revanšističke zločine počinjene nakon predaje Kosova međunarodnim mirovnim snagama);

- vlast koja je u Srbiji nastupila nakon promena 5. oktobra 2000. propustila da se suoči s navedenim činjenicama, a time i sve prilike da uspostavi odnose povereњa s albanskom većinom na Kosovu;

- aktuelni režim obnovio šovinističku i rasističku retoriku, čime su izgubljene i poslednje šanse za bilo kakav oblik državne zajednice koja bi u svoje granice uključivala i „Autonomnu pokrajину Kosovo i Metohiju“;

- realnost Kosova u potpunom raskoraku s proklamacijama o suverenitetu Srbije nad tom teritorijom, koja voljom apsolutne većine sebe smatra suverenom Republikom Kosovo, a čiju je nezavisnost priznala većina demokratskih država na svetu,

apelujemo na domaću i međunarodnu javnost da se **suoči s realnošću** i da **izvrši pritisak na aktuelnu vlast u Srbiji** kako bi ona odustala od samoubilačke politike koja ne vodi računa o tome da građani i građanke Kosova ne žele da se podvrgnu suverenitetu države u čije su ime proganjani i ubijani svi koji su hteli da odnose između Srba i Albanaca oblikuju na novim osnovima, bez diskriminacije i represije, zahtevamo od vlasti u Srbiji da prestane da sprečava pristupanje Kosova međunarodnim organizacijama i institucijama. Time bi Srbija na jasan i nedvosmislen način, dala svoj doprinos dobrosusedskim odnosima i regionalnoj stabilnosti.

Ujedno apelujemo na međunarodne institucije i na civilno društvo na Kosovu da se odlučno suprotstave svim vidovima diskriminacije na osnovu etničke, verske, kulturne, političke, polne i svake druge pripadnosti.

Žene u crnom uz podršku:

- Helsinski odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
- Savez antifašista Srbije, Beograd
- Građanski demokratski forum, Beograd
- Građanska akcija, Pančevo
- Grupa za konceptualnu politiku, Novi Sad
- Udrženje žena Peščanik, Kruševac
- Udrženje Ženske studije i istraživanja, Novi Sad
- Dah teatar, Beograd
- Žene za mir, Leskovac
- Nena - grupa za mir i prava žena, Leskovac
- SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Vlasotince
- Autonomni ženski centar, Beograd
- NVO Atina
- ...
- Staša Zajović, aktivistkinja, Beograd
- Sonja Biserko, aktivistkinja, Beograd
- Aleksandar Kraus, aktivista, Beograd
- Zoran Vuletić, političar, Beograd
- Ljiljana Spasić, aktivistkinja, Pančevo
- Zoran Gajić, aktivista, Novi Sad
- Branka Čurčić, aktivistkinja, Novi Sad
- Snežana Jakovljević, aktivistkinja, Kruševac
- Latinka Perović, istoričarka, Beograd
- Dejan Atanacković, pisac, Beograd/Firenca
- Svetlana Slapšak, filološkinja, Ljubljana
- Vesna Pešić, sociološkinja, Beograd
- Tamara Spačić, novinarka, Beograd
- Nikola Krstić, novinar, Beograd
- Lina Vušković, biološkinja, Beograd
- Darko Šper, novinar, Novi Sad

- Svenka Savić, filološkinja, Novi Sad
- Dijana Milošević, rediteljka, Beograd
- Dragan Stojković, izdavač, Beograd
- Rade Radovanović, novinar, Beograd
- Ivan Janković, advokat, Beograd
- Slavica Stojanović, prevoditeljka, Beograd
- Zlatko Martinov, novinar, Beograd
- Jasmina Tešanović, spisateljica, Torino
- Janja Beć, sociološkinja, Pančevo
- Lepa Mladenović, psihološkinja, Beograd
- Maša Malešević, etnološkinja, Beograd
- Ildiko Erdei, etnološkinja, Pančevo
- Daša Duhaček, filozofkinja, Beograd
- Lidija Radulović, etnološkinja, Beograd
- Slobodanka Macanović, aktivistkinja, Beograd
- Snežana Čongradin, novinarka, Beograd
- Sanja Pavlović, novinarka, Beograd
- Nikola Džafo, umetnik, Novi Sad
- Milojko Pantić, novinar, Beograd
- Radoje Stefanović, advokat, Beograd
- Ivan Srdanović, književnik, Beograd
- Fahrudin Kladničanin, aktivista, Novi Pazar
- Dragomir Olujić, politikolog, Beograd
- Vesna Rakić Vodinelić, pravnica, Beograd
- ...

Spisak potpisnika nije konačan. Do štampe ovog broja, Apel o Kosovu je potpisalo još mnogo organizacija i pojedinaca i pojedinki, a sada su pozvani i svi čitaoci dnevног lista Danas i Biltena STANAR da nam se pridruže.